

Česká klimaskepse. Úvod do studia¹

Climate Scepticism in the Czech Republic: An Introduction

Petr Vidomus

ABSTRACT Scepticism about climate change now appears a pervasive and seemingly growing social phenomenon. Western scholars to date have examined the different forms that scepticism can take and the factors that support its growth. Over the past four to five years there have been some signs of evidence indicating a decline in the Czech public's acceptance of the seriousness of climate change. The first part of this article summarizes available poll data concerning climate change perceptions generally and public scepticism in particular. The second part focuses on the sceptical countermovement (or denial) in the country and analyses the framing strategies by which it constructs the 'non-problematicity' of the issue. Using Q methodology and qualitative data, three main topics are framed as 'uniquely Czech' by the majority of the active climate sceptics: (1) the sceptical nature of the 'ideologically resistant population' (caused by the historical experience with communism), (2) the unique (as well as ambivalent) role played by the most vocal Czech sceptic, president Václav Klaus, and (3) the 'natural' overlap of climate- and euro-scepticism. The call for more quantitative as well as qualitative research is proposed.

KEY WORDS climate scepticism, climate change denial, anti-environmentalism, environmental scepticism, public opinion, countermovement, framing processes

Intro

V Praze jsem už několikrát byl, je to neskutečně nádherné město, cítím tu ve vzduchu velkou energii a chuť problémy řešit, ne si je vymýšlet.

(„Skeptický ekolog“ Bjørn Lomborg v odpovědi na otázku, proč se v roce 2012 přestěhoval z Dánska do Prahy, *Lidové noviny*, 29. 12. 2012)

Úvod

Je překvapivé, jak výrazně české sociální vědy stojí při studiu vztahů společnosti a předpokládaných změn klimatu stranou ve srovnání se situací v zahraničí. Přitom dostupná data naznačují, že v České republice se potýkáme s podobnými otázkami, které již západní sociologie delší dobu řeší: s poklesem mediálního zájmu o změny klimatu (Boykoff 2011), ale hlavně se sestupným trendem v hodnocení závažnosti těchto problémů ve výzkumech veřejného mínění. Ukazuje se, že od dob, kdy změny klimatu byly velmi vysoko v žebříčku priorit veřejné i mediální agendy (cca 2007–2008), se leccos změnilo – snižuje se množství lidí,

Sociální studia. Katedra sociologie FSS MU, 1/2013. S. 95–127. ISSN 1214-813X.

¹ Výstup projektu Vnitřních grantů Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2013.

kteří antropogenní změny klimatu považují (ve srovnání s jinými environmentálními problémy) za závažné, a postupně se zvětšuje podíl „skeptické populace“, tedy těch, kteří probíhající změny nepovažují za problém či je zcela popírají. Západní, především americká sociologie se dnes snaží zjistit, proč tomu tak je. Výkladů tohoto trendu je více než dost.

V návaznosti na teorii nastolování agendy bývá tento vývoj spojován s mediálním pokrytím tématu či zdůrazňováním konfliktu v médiích, které má vést k umělému posilování skeptických (okrajových) názorů (Boykoff 2011; Painter 2011). Jiné populární vysvětlení spojuje vnímání závažnosti změn klimatu s osobními zkušenostmi s výkyvy počasí či extrémními jevy (Weber a Stern 2011). Protože relativní pokles vnímané závažnosti změn klimatu je záležitostí posledních několika let, objevuje se též vysvětlení změnou ekonomických podmínek (Scruggs a Benegal 2012). Literatura pracující s informačně deficitním modelem zmiňuje velkou komplexnost a vzdálenost tématu změn klimatu jako faktory, které výrazně limitují pochopení u běžného publika (Weber a Stern 2011). Zejména v USA se objevuje vysvětlení mobilizací koordinovaného kontrahnutí zpochybnujícího závažnost či antropogenní příčiny změn klimatu (Dunlap a McCright 2010, 2011; Jacques 2009). Jedna z nejobsáhlejších studií z poslední doby (Brulle a kol. 2012) posuzovala relativní vliv všech těchto i dalších faktorů a přiklonila se ponejvíce k ideologické polarizaci elit v náhledu na klima (jde o americkou studii, tedy republikáni a demokraté) a v krátkodobém horizontu k výkyvům mediálního pokrytí. Je však zřejmé, že evropská specifika mohou být značná a tento závěr je jen obtížně přenositelný do jiného politického kontextu.

Cílem této studie není podobné zhodnocení relativního vlivu těchto faktorů na výkyvy v percepci změn klimatu. Zaměřuji se pouze na menšinu populace, která globální změny klimatu nepovažuje za vážné (*veřejná klimaskepse*), a podrobněji pak na její výšeč, která tyto názory hlásá veřejně a soustavně (*klimaskeptický aktivismus*). Nejde přitom o všeobjímající výzkum české klimaskepse, ale první sondu – zmapování terénu a naznačení témat, kterými by se společenskovední výzkum v tomto ohledu mohl dále zabírat.

Tuto stať jsem rozdělil do dvou hlavních částí. První z nich je shrnutím již provedených kvantitativních šetření. Podle některých ukazatelů je i v ČR znát opadání zájmu o klima v populaci. Ukážu, jak pozvolna narůstá počet lidí, kteří antropogenní změny klimatu nepovažují za závažný problém. Využil jsem k tomu dostupná data CVVM, ISSP, Eurobarometru a STEM. V hlavní, druhé části přináším dílčí výstup z mého kvalitativního výzkumu českých klimaskeptiků – kterými mám v tomto případě na mysli ty, kteří aktivně, veřejně, případně organizovaně zpochybnují závažnost změn klimatu či jeho antropogenní příčiny. Ačkoli jde o rozsáhlejší sondu, pro účely tohoto textu jsem vybral témata, která se v rozhovorech s klimaskeptiky vynořila jako „specificky česká“. V samém závěru provedu shrnutí poznatků a naznačím otázky, na které by společenskovední výzkum české klimaskepse měl dále odpovědět.

V úvodu se sluší učinit ještě několik poznámek k pojmu „klimatický skeptik“. Je příznačné, že je s ním spjata řada konotací a zřejmě žádná z definic není (a ani nemůže) být prosta hodnocení autora, který ji formuloval. V této práci klimatický skepticismus považuji za pokračování historicky starší tradice antienvironmentalismu (White a kol. 2007) či enviroskepticismu (Jacques 2009).

Klíčovým prvkem enviroskepticismu je popření reálnosti či závažnosti environmentálních problémů. Peter Jacques jej definuje takto: „Environmentální skepticismus je postoj, který odmítá autenticitu mnohých nebo jednotlivých (především globálních) ekologických problémů. To znamená, že environmentální skeptici zpochybňují realitu a/nebo důležitost environmentální změny, a z tohoto důvodu často zaměřují svou kritiku na ekologické vědy“ (Jacques 2009: 18). Těmi environmentálními problémy pochopitelně nemusí být jen změny klimatu, ale i znečištění ovzduší, narušení ozónové vrstvy, pokles biodiverzity, populační vývoj, úbytek neobnovitelných zdrojů atd.

V tomto textu za klimatický skepticismus považují soubor názorů v populaci, které buď zpochybňují samotný trend oteplení (nejméně obvyklé), nebo uznávají, že k oteplení dochází, ale zpochybňují jeho antropogenní příčiny, nebo mají za to, že oteplování je neškodné, či přímo prospěšné. Tyto pozice se samozřejmě nevyklučují, ale mohou se překrývat. Tato definice vychází z typologie klimaskeptiků, jak ji uvádí Rahmstorf (2004). Kromě klimaskeptické populace se zejména ve třetí kapitole zabývám klimaskeptickým kontrahnutím, které klimatické změny, antropogenní příčiny či dopady zpochybňuje soustavně a veřejně.

Bylo by mylné se domnívat, že klimaskepse je nějaký jednotný názorový proud. Také mezi aktivními českými klimaskeptiky existují názorové nuance, jejichž podrobný popis je však mimo rámec této práce (typologie skeptiků viz Hobson a Niemeyer 2012; Hoffman 2011).²

Veřejná klimaskepse v ČR

Zatímco česká environmentální sociologie se tématu percepce změn klimatu téměř nevěnuje, v západním, a hlavně americkém společenskovědním výzkumu je mu věnována stále větší pozornost. Zejména pak v souvislosti s hledáním odpovědi na otázku, proč klima ustupuje z veřejné agendy a v populaci narůstají skeptické hlasy (Nisbet a Myers 2007; McCright a Dunlap 2011; Scruggs a Benegal 2012; Weber a Stern 2011).

Názory české veřejnosti na změny klimatu nejsou zmapovány příliš podrobně, ale pro základní orientaci lze vyjít z prováděných výzkumů týkajících se ekologických problémů obecně. V těchto dostupných datech se dále soustředím na vývoj veřejné klimaskepse v čase (relativní ústup důležitosti problému, případně percepce jeho antropogenních příčin).

Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM) v kontinuálním výzkumu *Naše společnost* percepci těchto problémů sleduje od roku 2002 (CVVM 2002–2013). V těchto šetřeních se dlouhodobě na nejvyšších příčkách závažnosti umísťují hromadění odpadů a znečištění zdrojů pitné vody. Vnímaná relativní závažnost globálního oteplování mezi lety 2007 až 2013 pomalu klesala (z 84 na 61 %) a stoupalo množství respondentů, kteří jeho závažnost zpochybňovali (pro součet odpovědí „málo závažný problém“ a „vůbec to není problém“ jde o nárůst z necelých 8 % v roce 2006 na 29 % v roce 2013). Podrobnosti ukazuje Tabulka 1.

² V západním společenskovědním diskursu se vedle pojmu „klimatický skeptik“ používá i pojmenování „klimatický popírač“ (Dunlap a McCright 2010, 2011; Diethelm a McKee 2009), které však považují za příliš expresivní a v českém kontextu nevhodné (diskuse o jeho vhodnosti O'Neill a Boykoff 2010; Weart 2011).

Tabulka 1: Percepce závažnosti globálního oteplování, vývoj 2002–2013 (v %)

Globální oteplování	Hodnocení	2002/6	2006/5	2007/5	2008/5	2009/5	2010/5	2011/5	2013/5
	Velmi/dosti závažný		75, 2	83, 8	83, 6	74, 7	75, 7	63, 9	63, 5
Málo/vůbec není problém		11, 6	7, 6	8, 1	14, 4	15, 7	26	27, 3	29

Zdroj: CVVM 2002–2013.

V mezinárodním programu výzkumů ISSP (*International Social Survey Programme*) se otázky týkající změn klimatu objevily poprvé v roce 1993 a pak až v letech 2000 a 2010. Především česká data za rok 1993 jsou hodnotná v tom, že ilustrují percepci tématu ještě předtím, než se o něm v ČR vůbec začalo výrazněji hovořit, respektive než jej začalo CVVM sledovat kontinuálně. Ačkoli znění otázky v dotazníku bylo vždy lehce odlišné³ (a nejde tak o plně srovnatelná data jako v předcházejícím případě), je tu opět zřejmá představa o vysoké míře nebezpečnosti změn klimatu na přelomu století a zřetelný nárůst „skeptické populace“ – lidí, kteří oteplování nepovažují za vážný problém – o dekádu později. Obdobná data za podstatnou část 90. let bohužel nejsou k dispozici (zatímco kontinuální výzkumy CVVM používají kvótní výběr, u ISSP šlo o výběr náhodný).

Tabulka 2: Nebezpečí globálního oteplování (v %)

Globální oteplování	Hodnocení	1993	2000	2010
	Mimořádně/velmi nebezpečné		65, 1	74
Nepříliš/vůbec není nebezpečné		5, 9	5	14, 4

Zdroj: ISSP 1993, 2000, 2010. Data za ČR.

Relativní úbytek množství lidí, kteří oteplování považují za problém, ale nevypovídá mnoho o názorech na jeho příčiny, následky či související opatření (v případě CVVM jde dlouhodobě pouze o jednu otázku v dotazníku zaměřeném na větší spektrum ekologických problémů).

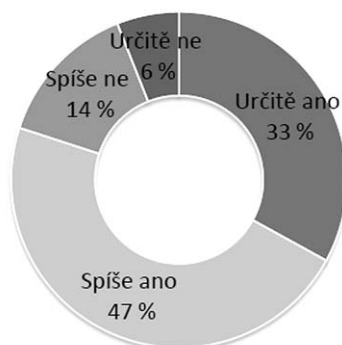
O trochu více napověděl výzkum Střediska empirických výzkumů (STEM) z prosince 2009. Samotnou existenci globálního oteplování v něm rozhodně popřelo 6 % respondentů (plus 14 % zvolilo odpověď „spíše ne“).⁴ Příčinou změn bylo podle 75 % respondentů lidské

³ 1993: Do jaké míry je podle Vašeho názoru nebezpečný růst teploty na Zemi vyvolaný „skleníkovým efektem“?, 2000: Domníváte se, že zvýšení světových teplot způsobené „skleníkovým efektem“ je pro životní prostředí...?, 2010: Obecně, domníváte se, že zvýšení světových teplot způsobené změnou klimatu je pro životní prostředí...?

⁴ Otázka zněla: „V současné době se často hovoří o změně klimatu. Myslíte Vy osobně, že v posledních letech dochází ke globálnímu oteplování?“ Výzkum se uskutečnil od 1. do 9. prosince 2009. Respondenti byli vybíráni metodou kvótního výběru, soubor tvořilo 1260 respondentů.

chování, podle 25 % dotázaných šlo o důsledek přírodních procesů nezávislých na lidském konání. Podle agentury tyto názory sdíleli vcelku univerzálně lidé různého věku, materiálního zázemí i politické orientace (STEM 2009).

Graf 1: Existence globálního oteplování

Zdroj: STEM, Trendy 12/2009.

Environmentálním problémům se věnují také pravidelné výzkumy *Eurobarometru* (v ČR data sbírá agentura TNS-AISA), nicméně poměrně dlouho se zabíraly jejich širším spektrem bez užšího zaměření na změny klimatu. Pro naše účely jsou tedy důležitější specializované výzkumy Eurobarometru z let 2008, 2009 a 2011 zaměřené přímo na postoje ke změnám klimatu. Z jejich výsledků nelze snad vyvozovat, že by Češi byli většími skeptiky (ohledně skladby příčin, nutnosti řešení atd.) než jiné národy. Z mezinárodního srovnání je ale znát, že obecně klimatickým změnám přisuzují výrazně menší důležitost než například ekonomické situaci (Eurobarometer 2008, 2009, 2011). V baterii otázek s užším vztahem k našemu tématu klimaskepticismu je podstatné, že v ČR podle tohoto výstupu existuje relativně stabilní skupina obyvatel, pro niž změna klimatu není vážný problém (cca 10 %), respektive která zpochybňuje dominantní vliv emisí CO₂ na oteplení, nebo má téma za přehnané (kolem 30 %). Podrobnosti ukazuje Tabulka 3.

Tabulka 3: Klimaskeptická populace v měření Eurobarometru (v %)

Otázka/odpověď	3–5/2008	1–2/2009	6/2011
Jak vážný je podle vás v současnosti problém změny klimatu?/Není to vážný problém.	6	10	10
Emise CO ₂ mají pouze zanedbatelný vliv na změnu klimatu./Souhlas s tvrzením.	25	30	nesledováno
Závažnost změny klimatu se přehání./Souhlas s tvrzením.	22	29	nesledováno

Zdroj: Eurobarometer 2008, 2009, 2011. Data za ČR.

V rámci akademického výzkumu se vnímáním klimatických změn zabývali v posledních letech sociolog krajiny Miloslav Lapka a ekonomka Eva Cudlínová. Nejprve šlo o část širšího projektu *Czech Carbo* (2005–2007), jinak zaměřeného na studium koloběhu uhlíku v ekosystémech ČR. Tehdy šlo bohužel jen o dílčí sondy, buď zaměřené na specifickou skupinu univerzitních studentů (Lapka a Cudlínová 2006), nebo jen na pilotní vzorek 350 respondentů (Lapka, Cudlínová a Marek 2011). Autoři v nich navíc nekladou otázky týkající se příčin nebo závažnosti oteplování a z jejich výstupů tedy nelze zjistit o mnoho víc k tématu „klimaskeptické populace“.

Ambicióznější byla snaha uvedených autorů zasadit percepci změn klimatu do širšího kontextu energetické spotřeby domácností a pokus o mezinárodní srovnání v tzv. projektu *Gilded*. V jeho kvantitativní části nepříliš objektivně vyvozují menší vnímavost vůči klimatickým změnám ve srovnání s jinými zeměmi. Vliv sociodemografických charakteristik na percepci tématu mají za zanedbatelný, proto volají spíše po zapojení konceptu životních stylů do výzkumů tohoto typu. K jeho závěrům je však hlavně třeba přistupovat s velkou opatrností, protože nebyl pro ČR reprezentativní – český sběr dat probíhal pouze v jihočeském regionu se vzorkem 500 respondentů (Vávra 2012).⁵

Máme-li se tedy pokusit o shrnutí, disponujeme stále poměrně malým množstvím dat z výzkumů zaměřených na percepci změn klimatu. Ačkoli z různých zdrojů je patrný trend pozvolného nárůstu „klimaskeptické populace“, víme velmi málo o náhledu veřejnosti na různé dimenze problému (příčiny, opatření, ochota participovat na řešeních atd.) a také o příčinách tohoto trendu. Podrobnějších kvantitativních dat pravděpodobně v nejbližší době více nebude (např. CVVM zařazuje otázku týkající se změn klimatu nově pouze v dvouletém intervalu).

Jistou šancí by však mohly být výzkumy kvalitativní, které by mohly poskytnout hlubší vhled do asociací spojovaných se změnami klimatu obecně i specificky do mechanismů, pomocí nichž se s nimi lidé vyrovnávají, případně za ně odmítají nést odpovědnost.

Tak například Stoll-Kleemann a kol. (2001) se pomocí fokusních skupin snažili zjistit, jakými diskursivními mechanismy lidé ospravedlňují individuální nebo kolektivní „právo nejednat“ tváří v tvář změnám klimatu. Podobně Norgaard (2006, 2011) etnograficky zkoumala kolektivní způsoby popření (spolu)zodpovědnosti ve venkovských komunitách v Norsku. Specifické je zaměření výzkumů na segmenty potenciálně citlivější na budoucí změny klimatu, jako například turismus nebo zemědělství (například Fleming a Vanclay 2010).

V Česku jsou podobné kvalitativní sondy spíše vzácností. Jednou z výjimek je kvalitativní část již výše zmiňovaného komparativního projektu *Gilded* (výsledky Fischer a kol. 2011, 2012). Ta se odlišuje od některých předchozích studií hlavně tím, že v rozhovorech nezdůrazňovala změny klimatu jako takové, ale ponechávala na respondentech, aby problému sami přisoudili důležitost, jakou si podle nich zaslouží – kontext interview byl širší, zaměřený na energetickou spotřebu.

⁵ Pro podrobnosti včetně české verze dotazníku viz <http://gildedeu.hutton.ac.uk/cs> [ověřeno 23. 3. 2013].

Klimaskeptický aktivismus v ČR

Od více či méně velké části populace, která ve výzkumech veřejného mínění zpochybňuje závažnost změn klimatu, je třeba odlišit aktivitu jedinců a skupin, kteří tak činí soustavně, veřejně, případně organizovaně. V takovém případě lze mluvit o klimaskeptickém aktivismu jako jisté formě kontrahnutí vůči hnutím environmentálním.

Často bývá poukazováno na to, že konzervativním hnutím a kontrahnutím věnují sociální vědci disproporčně menší pozornost než hnutím reformní povahy (Blee a Creasap 2010; Vidomus 2011). Nejinak je tomu u enviroskepticismu (respektive klimaskepticismu) jako konzervativní odezvy na výzvy environmentálního hnutí. Pozvolna se to sice začíná měnit zejména v USA (McCright a Dunlap 2000; Dunlap a McCright 2010, 2011; Jacques 2009; Hoffman 2011), v Evropě či v ČR tomu tak ale není (výjimečná komparativní analýza viz Painter 2011; v ČR Shriver a kol. 2013). Naposledy McCright a Dunlap při analýze amerického antienvironmentalismu výstižně poznamenávají, že „naše porozumění reflexivním schopnostem sociálních hnutí nebude úplné, pokud neporozumíme související roli kontrahnutí“ (McCright a Dunlap 2010: 126). Abychom porozuměli klimatické debatě v celé její šíři, nemůžeme se omezovat jen na ty, kteří zásah proti antropogenním změnám klimatu považují za nutnost, ale je třeba se věnovat i těm, kteří těmto aktivitám oponují nebo jsou jim lhostejní (Hoffman 2011).

Pokud ke studiu klimaskepticismu využijeme instrumentář teorií sociálních hnutí, nabízí se nám dosti široký konceptuální aparát, který při studiu tohoto druhu aktivismu může být relevantní (Vidomus 2011). Ačkoli se tedy můžeme šířeji zabírat politickými příležitostmi či zdroji, které pro mobilizaci klimaskeptického aktivismu mohou být podstatné (McAdam, McCarthy a Zald 1996; Meyer a Staggenborg 1996), v následujících řádcích se budu zabývat hlavně jeho kulturní složkou, tedy rámováním globální změny klimatu (Benford a Snow 2000; Benford a Hunt 2003). Protože je tato problematika dobře zmapována jinde, budu klást důraz zejména na ty okruhy témat, která se v zahraniční literatuře příliš nevyskytují – tedy na to, co se v rozhovorech s tuzemskými klimaskeptiky vynořilo jako „specificky české“.

Kontrarámce klimatického skepticismu

Rámce klimatického skepticismu jsou již poměrně dobře popsány. Ke stručnému nastínění použiji přehled strategií kontrarámování, jak jej uvádějí Benford a Hunt (2003): *popření problému, kontraatribuce, kontraprognóza a útok na charakter hnutí a jeho členy*.

Obsahové analýzy publikací amerických konzervativních think-tanků dokládají jejich *popírání či dedramatizaci* globálního oteplování, jež může nabývat vícera podob (McCright a Dunlap 2000; Jacques 2009). V nejčistší variantě je popírán samotný fakt oteplení, nicméně častěji je tento jev uznán, ale je zpochybňována jeho závažnost: například poukazy na relativní důležitost jiných globálních problémů (HIV, podvýživa, ekonomické krize) nebo na údajnou neexistenci vědeckého konsensu ohledně příčin a důsledků změn klimatu. Sama hypotéza antropogenních příčin změn klimatu je v těchto publikacích definována jako nejistá, nedostatečně vědecky podložená.

Jestliže je popírána průkaznost hypotézy antropogenních příčin změn klimatu, je tato argumentace často doprovázena *kontraatribucí*: příčiny změn klimatu je třeba vidět

v dlouhodobých klimatických cyklech, které nemají nic společného s činností člověka v posledních stoletích, nebo například ve variabilitě sluneční aktivity.

Kontraatribuce poukazem na přirozené příčiny změn klimatu pak usnadňuje *kontraprognózu*: se změnou klimatu nelze nic dělat, lze se jí jen přizpůsobit. Snahy o regulaci průmyslově produkovaných emisí jsou zhoubné (zpomalení růstu, ohrožení národní bezpečnosti či svobody jednotlivce). Objevuje se i optimistická kontraprognóza, totiž že oteplování bude potenciálně prospěšné (energetické úspory, vyšší produktivita zemědělství, redukce mortality způsobené chladem) (McCright a Dunlap 2000).

Útok na charakter hnutí a jeho členy se odehrává ve dvou rovinách: proti aktivistům environmentálního hnutí a proti mainstreamovému klimatologickému výzkumu. V prvním případě je nejčastěji zmiňována „radikalita“, „zaujatost“ nebo „hysterie“ nevládních organizací. V souvislosti s expertním diskursem think-tanků je však zajímavější druhá rovina: podle jejich argumentace klimatictí vědci skrývají „agendu v pozadí“ (výnosnost výzkumných grantů), nebo je napadána nezávislost recenzního řízení odborných klimatologických časopisů (McCright a Dunlap 2000; Dunlap a McCright 2010).

Shrme-li základní strategie kontrarāmování klimatického skepticismu, je jejich hlavním rysem „produkce nejistoty“ ohledně příčin a důsledků změn klimatu. V protikladu k ní je za jistý považován negativní dopad jakýchkoli regulativních opatření.⁶

Zmiňované kontrarāmce se v diskursu českých klimaskeptiků objevují samozřejmě také a v tomto ohledu se čeští stoupenci příliš neliší od svých zahraničních vzorů. Jejich aktivity se nicméně neodehrávají ve vzduchoprázdnu, ale v politickém a sociálním kontextu, který nese jistá lokální specifika, vnímaná i samotnými aktéry jako odlišná od situace v zahraničí. S citlivostí vůči těmto rozdílům jsem se snažil postupovat i při vedení obsáhlejší kvalitativní studie, která je součástí mé dizertační práce a soustředí se na politické příležitosti, mobilizační struktury a rámce českého klimaskepticismu. Následující část je jejím dílčím výstupem.

Metodologie a organizace výzkumu

Abych přesněji vymezil okruh mého zájmu, zdůrazňuji, že v této kvalitativní sondě nepracuji s klimaskepticismem jako s běžnou vědeckou skepsí k novým hypotézám, ani jako se skepsí v rámci celku populace. Zaměřuji se totiž na relativně malou skupinu aktérů, kteří *soustavně, veřejně* a více či méně *organizovaně* zpochybňují závažnost environmentálních problémů, konkrétně antropogenní změny klimatu. Pokud není uvedeno jinak, zaměřuji se na české

⁶ Kromě tohoto základního přehledu je důležité uvažovat o tom, jaké je zastoupení jednotlivých typů rámců. Takových analýz zatím moc není, ale existují výjimky. Přesvědčivě to ukázal Hoffman (2011), který k analýze využil základní typologii rámců kolektivního jednání známou z teorie sociálních hnutí, konkrétně diagnostické, prognostické a motivační rámování (srovnej například Benford a Snow 2000). Na základě obsahové analýzy tisku dospěl k závěru, že mezi zastánci a odpůrci hypotézy antropogenní změny klimatu existují rozdíly v použití jednotlivých rámců. Zatímco zastánci používají především prognostické rámce (důraz na dopady, projekce do budoucnosti), skeptici pracují výrazněji s diagnostickými rámci (tedy zpochybňují samotný problém). Motivační rámce (tedy volání k akci) byly u obou skupin zastoupené v podobném množství (Hoffman 2011).

klimaskeptiky, kteří tak čini individuálně či v rámci některé organizace, s výjimkou politických stran (nejde tedy primárně o zástupce či mluvčí parlamentních politických stran).⁷

Na základě zahraničních poznatků (Jacques a kol. 2008) i seznámení s českými realitami jsem dospěl k předběžnému závěru, že aktivní klimaskeptici jsou často napojeni na think-tanky propagující tržní přístup k ochraně životního prostředí (s různými odstíny od konzervativních po libertariánské). Čistě klimaskeptická organizace v ČR sice neexistuje, ale podobně jako v zahraničí zde fungují think-tanky, u nichž je různá míra klimaskepse součástí jejich agendy. Z těchto důvodů jsem v první fázi konstrukce vzorku zvolil stratifikovaný záměrný výběr, kde jednotlivé vrstvy tvořily ideologicky odlišné typy think-tanků (CEP, Liberální institut, Klub Reformy.cz, Občanský institut). To mělo zajistit teoretickou nasycenost a postižení různých perspektiv problému. Oslovení respondenti mě dále směřovali na další skeptiky s podobným, případně odlišným názorem (metodou sněhové koule). Doplňujícím zdrojem bylo studium klimaskeptické literatury, kde se však většinou stejná jména již opakovala.

Tímto způsobem jsem v období od října 2011 do prosince 2012 provedl 15 polostrukturovaných rozhovorů s aktivními klimaskeptiky (muži) ze zmiňovaných organizací i mimo ně, většinou v délce od 50 do 70 minut. Rozhovory probíhaly na různých místech v Praze, Ostravě, Frýdku-Místku a v Plzni. Provedl jsem také tři doplňující rozhovory se zástupci ekologických organizací (Greenpeace, Hnutí Duha, Klimatická koalice) a se dvěma klimatology. V zájmu triangulace zdrojů jsem prováděl zúčastněné pozorování na enviroskepticky zaměřených akcích, analyzoval internetová fóra (nejintenzivněji na webech Klimaskeptik a Euroekonom v období leden až prosinec 2012), blogy a tištěné publikace.

Rozhovory byly realizovány a analyzovány v souladu s postupy zakotvené teorie (Glasser a Strauss 1967; Strauss a Corbinová 1999). Osobně vedené polostrukturované rozhovory zahrnovaly několik obecných tematických segmentů: rámování změn klimatu, politické příležitosti pro klimaskepticismus v ČR (politické spojenci, přístupové body, reflexe veřejného mínění), zdroje a mobilizační struktury. Průběh interview zachovával tzv. pyramidovou strukturu (Wengraf 2001), pořadí otázek a témata jsem ale komunikačním partnerům nijak rigorózně nevnucoval, naopak jsem se snažil citlivě reagovat na nově otevřená témata a přizpůsobovat průběh hovoru aktuálně nastaveným podmínkám.

Rozhovory byly nahrávány na diktafon, následně doslovně přepisovány a průběžně analyzovány v programu Atlas.ti. Všichni zúčastnění poskytli informovaný souhlas se zpracováním dat pod podmínkou zachování anonymity.

Na závěr této metodologické subkapitoly považuji za vhodné pojednat o specifikách vzorku českých klimaskeptiků: je zřejmé, že cíl práce i způsob výběru předurčily jeho charakteristiky, respektive odlišnosti od „běžné“ populace. Lze je charakterizovat výraznými ználostmi a aktivitou v dané oblasti, vysokým stupněm formálního vzdělání (5 z 15 zkoumaných skeptiků mělo doktorské a vyšší vzdělání), povětšinou přírodovědné profilace (3 měli ekonomické vzdělání) a často pravicové orientace. Většina měla mezi 36–45 lety věku, rozptýl byl však větší (ročníky narození 1927–1983).

⁷ Ve vzorku byli tři členové Strany svobodných občanů, pro tento samotný fakt je však nebylo možno vyloučit: klimaskeptiky byli již před vznikem této strany a v klimaskeptické komunitě mají významnou roli.

Z takto vymezeného vzorku pro sociologa vyplývají mnohá dilemata, která dobře ilustrují autoři z okruhu metodologie tzv. expertního interview (Bogner a Menz 2009). Sociologicky vzdělaný výzkumník při setkání s klimaskeptikem (ale i klimatologem) podle mého názoru nikdy nezíská v situaci rozhovoru statut *kolegy*, který má rovné postavení a disponuje sdílenými normami a očekáváními, která není třeba protějšku vysvětlovat. Kontext takového setkání lépe charakterizují jiné dva pojmy, které Bogner a Menz používají: totiž *laik*, v lepším případě *expert z jiné kultury vědění* (Bogner a Menz 2009: 60–62).

Je-li výzkumník zpovídaným považován za *laika*, získá sice relativní výhodu možnosti klást „naivní otázky“, zároveň to však skýtá hrozbu monologu-výkladu, který staví výzkumníka do nepříjemné inferiorní pozice. Uzná-li protějšek sociologa za vědce-*experta z jiné kultury vědění*, může mít zpovídaný snahu přesvědčit jej o superioritě/legitimitě vlastní kultury vědění (oboru) a s ní spojenými normami. V horším případě může výzkumníka považovat za potenciálního kritika a zdroj ohrožení (Bogner a Menz 2009).

S těmito problémy jsem se při rozhovorech někdy setkával i já – paternalistickým monologem, výzvou k explicitnímu vyjádření vlastní pozice v klimatické debatě, nedůvěrou vůči sociologii jako oboru (kvůli domnělé levicové předpojatosti) apod. Obecně o problematice nedůvěry a získání přístupu do konzervativních hnutí hovoří například Blee a Creasap (2010), podrobnější výklad však přesahuje rámec tohoto textu.

Jsme jiní: česká specifika v očích klimaskeptiků

Jak už bylo řečeno, cílem následující sondy není všeobjímající analýza českého klimaskepticismu ve výše uvedeném smyslu, ale snaha doložit, že sami aktéři v mnoha případech akcentují ve vztahu ke změnám klimatu jistou českou odlišnost, či až výlučnost. Ačkoli jsem některé odlišnosti čekal již na počátku výzkumu (srovnej McCright a Dunlap 2000; Norgaard 2006), nakonec se ukázaly jako mnohem hlubší a v jistém ohledu nečekané (například při srovnání rozhovorů s tištěnými publikacemi).

Skeptiky vnímanou českou odlišnost či výjimečnost lze doložit na třech tematických okruzích, které v polostrukturovaných rozhovorech vyplynuly jako nejzřetelnější a nejčastěji se opakující. Jde o:

1. identifikovanou představu „švejkovsky skeptické“ české populace,
2. roli nejnámějšího českého klimaskeptika: prezidenta Václava Klause,
3. překryv klimaskepticismu s euroskepticismem.

Švejkovští Češi

Ačkoli se téma změn klimatu tu a tam ve veřejné diskusi v ČR stále aktualizuje (například prostřednictvím nově zavedených daní, v souvislosti s biopalivy apod.), mezi aktivními klimaskeptiky ponejvíce zaznívá názor, že z dlouhodobější perspektivy (cca posledních pěti let) jeho naléhavost ustává a stalo se z něj „mrtvé téma“. A to jak v médiích, tak v postojích veřejnosti.

Nebylo tomu tak vždy a stejně tak se měnil přístup k alternativním názorům na změny klimatu. Jak mi to popsal v rozhovoru jeden prominentní český klimaskeptik: dříve o jeho názory nebyl zájem, nebo narážel na odpor („člověk je nejprve tím heretikem“). Pak se klimaskeptický postoj stal běžnější („stává se to tím mainstreamem“). Ještě později („poslední rok asi“) zájem o téma znovu upadá:

Spíš naopak, já jsem zaznamenal tu věc, že dneska už to nikoho nezajímá. Já mam třeba na svym webu takovou možnost, že tam, kdo chce organizovat se mnou besedu na škole, tak se mně může ozvat, a měl jsem tam několik témat. A teď všichni chtěli zadlužení a euro a nechtěli jedno z těch mejch pěti dalších témat, a to je.. ekonomický aspekty.. globálního oteplování.. prostě jsem cejtíl, že už to téma je.. skoro spíš mrtvý, než že.. myslim si, že to cejtí i Al Gore, že asi jeho honoráře už asi taky nejsou jaký bejvaly. (Skeptik 1)

Tento postoj – že jde o uvadající módu – se pak v rozhovorech objevuje v nejrůznějších variacích: ať už v souvislosti s upadajícím zájmem médií, nebo domnělou naléhavostí jiných, převážně ekonomických témat:

A určitě to bylo po nějakou dobu velká móda, která právě ustupuje do pozadí s tím, jak nastávají další, jako lidem bližší problémy, ..což může signalizovat buď jako návrat jisté racionality do té debaty, že najednou je vidět, že to není jeden problém, ale že jako, že je víc problémů a že se jenom řeší to volení priorit... Anebo to také může být to, bližší košile než kabát. (Skeptik 11)

Zlepšuje se to především, protože na lidi začínaj doléhat takový praktický finanční problémy. [pauza] Tim, že se zdražuje energie, tak jim dochází, jim dochází... že vlastně voni platěj za to těm spekulantům, který vyrobili ty... solární velký desky, který hnojily krajinu a další a další věci. Tak... Mění se určitým způsobem to mínění těch lidí, který tedy skutečně vo tom přemejšlej, že jo, trošku, ...začínaj bejt taky nahlodaný. (Skeptik 4)

S tím jak se v rozhovorech s klimaskeptiky postupně vynořovala vnímaná specifika „české povahy“ ve vztahu ke klimatu, začal jsem těmto odlišnostem věnovat větší pozornost (jak při kódování, tak při kladení některých doplňujících otázek). Nejen proto, abych rozkryl příčiny a povahu těchto názorů (Češi versus EU, USA, případně další postkomunistické země), ale také abych zjistil, zda percepce Čechů coby „švejkovsky skeptických“ (a tedy ideologicky imunních) má i nějaké konsekvence pro samotný klimaskeptický aktivismus.

Přirovnání Čechů ke Švejkovi, jako metafory specificky české nedůvěry k velkým ideologiím (včetně environmentalismu), jsem si nevymyslel sám, ale použil jej jeden z mých respondentů při porovnávání situace se Slovenskem. V datech se pak různými slovy definovaná česká výlučnost objevovala velmi často (šlo o jeden z nejčastěji se vyskytujících kódů po otevřeném kódování), a to zejména ve srovnání se západními zeměmi:

Myslím si, že celkově by Češi byli vopravdu na straně skeptiků spíše. A je to vidět v různých hlasech, já si v podstatě protiřečím, protože sem řek, že sou neutrální. No ale prostě ve srovnání s jinými národy sme rozhodně více skeptičtí než ostatní národy. (Skeptik 5)

Citovaný skeptik se na jiném místě zmiňuje, že Češi jsou svými názory výjimkou v Evropské unii, která je podle něj veskrze „alarmističtější“, tedy výrazně nakloněná hypotéze nebezpečí antropogenní změny klimatu. Jednou z příčin přičítaných této odlišnosti samotnými skeptiky je zakořeněná historická zkušenost, především s komunismem:

My prostě už nejsme na hurá akce, spálili sme se několikrát hurá akcemi, tak lidi už dneska nechodí s mávátky oslavovat klima alarmismus, si myslím. (Skeptik 5)

Mezi skeptiky často zaznívá, že tato historická zkušenost je dobrou lekcí, korektivem uměle zveličených problémů, které jsou k nám spíše importovány, než že bychom je sami od sebe považovali za vážné:

Řekl bych, že ta, že východní Evropa a Česko spolu s ní je trošku obezřetnější než západní veřejnost, po zkušenosti s komunismem obezřetnější vůči takovým jakoby apelům na takové nějaké masivní politické akce, [...] takže si myslím, že v tomto smyslu určitě kus zdravého rozumu ještě tady přetrvál. Že některé kruhy na Západě se nechají jakoby spíš s takovým pocitem, že teď to jakoby zachráníme, že je potřeba nezůstat sedět. Češi už sou skeptičtější vůči apelům tohoto druhu. (Skeptik 9)

V souvislosti s těmito slovy stojí za pozornost, že mnohé akademické studie mapující organizovaný klimaskepticismus v USA zdůrazňují, že po zhroutilí železné opony se stal pro konzervativní hnutí environmentalismus novým a vhodným terčem. Podle této interpretace byla „zelená hrozba“ náhradou za mizející „rudou hrozbu“ (Jacques a kol. 2008). To se pro americký konzervatismus stalo naléhavější s novými globálními environmentálními deklaracemi (Rio de Janeiro, Kjóto apod.). Domnívám se, že pro americké konzervativní a libertariánské think-tanky (například Heartland Institute, Competitive Enterprise Institute) se stal český prezident Václav Klaus vítaným řečníkem hlavně proto, že jako představitel post-komunistické země (a tedy držitel specifické historické zkušenosti) tuto „rudou hrozbu“ aktualizoval, přímo srovnal s environmentalismem a legitimizoval osobní zkušeností. Rámec „specificky české zkušenosti“ používá Václav Klaus ve svých přednáškách o změnách klimatu velmi často.⁸

Okolní evropské národy, zejména západní, jsou pak v rozhovorech definovány jako ty, které tuto historickou zkušenost buď postrádají, nebo mají rysy („národní povaha“), které

⁸ Uvedme několik příkladů: „Mé dnešní uvažování je zásadně ovlivněno tím, že jsem většinu svého života strávil v komunistickém režimu, který brutálně pošlapával lidskou svobodu a chtěl poroučet nejen lidem, ale i přírodě“ (Klaus 2008: 4).

„Nechci dělat laciné komparace jejich ideologie s komunismem, ale vidím mezi environmentalismem a komunismem mnoho podobného. Environmentalismus je – jak říkáte – novou variantou ‚aktivistického politického levičáctví‘, což je ideologie, se kterou jsem se utkával po celý svůj život. Žil jsem dlouho v takovém politickém systému“ (Klaus 2011: 6).

„Přístup environmentalistů k přírodě je obdobou marxistického přístupu k ekonomickým zákonitostem, protože i oni se snaží svobodnou spontaneitu vývoje světa (a lidstva) nahradit rádobou optimálním, centrálním či – jak je dnes módní říkat – globálním plánováním světového vývoje. Tento přístup je – stejně jako tomu bylo u jeho komunistického předchůdce – utopií, vedoucí ke zcela jiným než zamýšleným výsledkům“ (Klaus 2007: 22).

svědčí spíše o příklonu k opovrhovanému „klimatickému alarmismu“. V předběžné analýze písemně publikovaných článků klimaskeptiků toto zdaleka nebylo tak zřejmé a vyšlo to najevo až z kvalitativních rozhovorů. Klimaskeptik z akademicky založeného think-tanku to shrnul takto:

Ta konformita například v Německu nebo na západ od nás je strašně silná, vyloženě silná ve prospěch... té představy, že člověk má aktivně usilovat o, o zastavení toho procesu globálního oteplování [...]. V okolí ty národy... Poláci, Maďaři, Bavoři, Slováci sou emotivnější a spíše se nadchnou za něco. Častokrát pro špatné věci jako je například nacionalismus v případě Maďarů, což zase není žádné požehnání, takovýde pomýlený idealismus, ale česká společnost je relativně imunní vůči ideologickým obrazům světa, ale zase taky netečná, to znamená lhotejná. (Skeptik 7)

Otázka je, co z takto vnímané, specificky české skepse vůči boji se změnami klimatu vyplývá pro samotný klimaskeptický aktivismus. Znamená to, že skeptici dosáhli svého, a tedy jejich aktivita již není tak nutná? Anebo je třeba vytrvat v boji? Sami aktéři na to nemají jednotný názor.

K druhé variantě se přiklání hlavní tvář českých klimaskeptiků, prezident Klaus. Nejzřetelněji to vyjádřil v projevu v Heartland Institutu v květnu 2012, kde měl po delší době přednášku k tématu klimatu. Podobně jako jiní již citovaní skeptici hovoří o upadajícím zájmu o globální oteplování. Navzdory tomu vyzývá k akci, protože tento ústup z titulních stran označuje za záměrnou strategii environmentalistů:

Jsem přesvědčen, že toto zapominání není náhodné, že je organizováno. Je součástí pečlivě připravované taktiky stoupců doktríny globálního oteplování, jak souboj o tuto věc jednou pro vždy vyhrát. V minulých dvou desetiletích se snažili o pravý opak. Snažili se být co nejhlasitější, protože chtěli vyvolávat náš strach. Nyní, kdy je celá tato věc více a více podezřelá, je v jejich zájmu veřejnou diskusi na toto téma zastavit. Proto říkají, že je „věda vyřešena“, že je debata skončena. Neměli bychom jim to dovolit. (Klaus 2012: 1)

V následující pasáži pak přímo zpochybňuje rámec domnělého oslabení environmentalismu (který se vyskytoval i v mých rozhovorech s jinými skeptiky) a identifikuje rizika, která tento pocit může mít pro samotnou mobilizaci klimaskeptiků:

Je nepopiratelným faktem, že debata o globálním oteplování přestala být módou. Zmizela z nadpisů médií. To může být chápáno jako oslabení pozice zastánců této doktríny, ale zároveň to komplikuje i naše úsilí o to, abychom motivovali lidi o tom přemýšlet a politicky se angažovat. (Klaus 2012: 1)

Není pochyb o tom, že vůči environmentalismu a mainstreamové klimatické vědě se skeptici stále vymezují: velice často své protivníky v rozhovorech definují jako velmi dobře organizované, jednotné a finančně dobře zajištěné. Protože sami sebe naopak považují v ČR za rozptýlené a málo organizované, vyskytuje se občas apel ke koordinaci a větší spolupráci, podobný tomu, jaký zaznívá z Klausových úst:

Ale zdá se, že proti... těm současným nesmyslům bez... organizovaný instituce, nebo organizovaný hnutí nebo já nevím občanský hnutí nebo občanský iniciativy nebo něčeho organizačně propojeného, ...že asi nic nezmůžu. (Skeptik 4)

Takže se tam píše na konci právě toho článku nebo sem já to psal, takže je potřeba prostě jako s tím nějakým způsobem bojovat a že taky je potřeba se jako sjednotit, ale ne proti, ne v boji s globálním oteplováním, jak si to tyhle lidi přejou, ale v boji s těmahle lidma, který z nás dělají debily, no, jinými slovy. (Skeptik 10)

Na druhé straně tento apel ke sjednocení proti společnému nepříteli (environmentalismu) v podobě nějaké koordinované akce či organizace není příliš častý – také proto, že situace v ČR je skeptiky vnímána už z výše uvedených důvodů jako v lecčems odlišná od „alarmistického Západu“:

Že jo vedou se nějaký debaty na úrovni Evropský unie a jistě to má dosah i na nás, ale nezdá se, že by v tuhle chvíli bylo potřeba zakládat nějakou klimaskeptickou stranu, která by nějak masivně musela brojit proti něčemu, protože ta věc sama se rozsypává, zdá se. (Skeptik 9)

Neorganizujeme se speciálně u nás, protože si myslím, že trochu, trochu v tom je dojem, že my jako Češi to máme v pořádku tady, že v podstatě klimaalarmismus neexistuje a že našim úkolem je trochu pomoci těm klimaskeptikům v cizině, který jako mají problém obhájit evidentní skutečnosti, žejo, které my tady považujeme za samozřejmé, ale tam prostě sou kontroverzní. (Skeptik 5)

V rozhovorech s českými klimaskeptiky se poměrně záhy vynořil obraz Čechů jako národa ideologicky imunního vůči svodům „klimaalarmismu“, který je rámován jako import, cizorodý prvek v malé středoevropské zemi.⁹

Vhodné srovnání poskytuje již zmiňovaná etnografie Norgaardové (2006, 2011). Také v jejím případě vypluly na povrch „specificky národní“ narace, ospravedlňující nečinnost. Šlo zejména o konstrukci Norska jako malé země, která je blíže přírodě, produkuje málo emisí a má specifickou historickou zkušenost (chudoby v nedávné minulosti). V našem případě sice nejde o laické respondenty, ale o aktivní klimaskeptiky (mnohdy s vysokým vzděláním, často s titulem Ph.D. a vyšším), rámcem specifické historické zkušenosti (komunismu) zde hraje ale podobně významnou roli. Zda jde pouze o záměrnou strategii, nebo se podobné rámování vyskytuje i v laické populaci, je třeba teprve ověřit.

Názory na potřebu mobilizace českých klimaskeptiků se mezi nimi samotnými liší, často však zaznívá, že organizovaná akce není v Česku třeba: ať už kvůli relativně indiferentní populaci, „rozplynutí“ tématu i díky klimaskeptikovi na „nejvyšších místech“ (viz dále).

⁹ Příznačné je, že podobně hovořili mnou zpovídání environmentalisté z Hnutí Duha a Greenpeace o skeptících: jejich české zástupce považovali za hluboce ovlivněné libertariánskými think-tanky z USA, tedy opět za jistou formu kulturního importu.

Percepce Václava Klause

Roli a význam Václava Klause pro české klimaskeptiky nelze přehlédnout. Vůči environmentalismu se vymezuje konzistentně a dlouhodobě a vícero autorů poukazuje, že to byla zejména období Klausových vlád (1992–1998), kdy byly politické příležitosti pro ekologický aktivismus v ČR nejvíce uzavřené (Císař 2008; Fagan 2004; Binka 2008).

Kromě mediálně známých výstupů a publikací na toto téma (asi nejznámější je *Modrá, nikoli zelená planeta*, která byla přeložena do mnoha jazyků) proti environmentalismu brojil na platformě libertariánského think-tanku Centrum pro ekonomiku a politiku (CEP), který založil v roce 1998 (více Loužek 2011). CEP se k environmentálním otázkám vyjadřuje kriticky prakticky od svého počátku a pořádá na to téma i tematické semináře (první o environmentalismu byl v roce 2001). Konkrétně k tématu klimatu se Klaus začal vyjadřovat velmi brzy. Při související práci na analýze medializace změn klimatu v českých denících jsem první Klausovu zmínku našel v červnu 1997. Tehdy měl podle MF Dnes při návštěvě experimentálního pracoviště Akademie věd v Beskydech označit studia skleníkového efektu za „antivědeckou teorii“ a „šarlatánskou hypotézu“.

Ačkoli Václav Klaus je klimaskeptikem nejznámějším a nejviditelnějším, není v ČR jediný. A přinejmenším ti, se kterými jsem v rámci výzkumu hovořil, jej nehodnotí jednotně. Ve volném okruhu otázek směřovaných k jeho osobě jsem se snažil zjistit, jaký význam má pro samotný klimaskeptický aktivismus – tedy pro ty, kteří sice nejsou natolik viditelní jako on, ale k tématu se často a aktivně vyjadřují.

V doplňujících rozhovorech s ekologickými aktivisty jsem zaznamenal, že roli Klause v žádném případě nepodceňují, ale ani nepřeceňují jeho vliv na smýšlení obyvatel o změnách klimatu. Programový ředitel Hnutí Duha mi k tomu řekl, že jim Klaus v jistém směru pomohl – ne snad zarámováním tématu (tedy jeho de-problematizací), ale jeho zviditelněním, prosazením do veřejné agendy, což by jinak ekologické organizace stálo mnoho úsilí:

My sme si někdy kolem roku 2003 mysleli, paradoxně, my sme si někdy tak kolem roku 2003 mysleli, že... náš důležitý úkol je udělat z klimatu vůbec téma, které se tady bude řešit. Společnost ho neřešila a měli sme pocit, že... že by se o něm mělo začít mluvit [...]. A... zajímavé je, že... tohle za nás v podstatě udělal prezident... On to do té debaty vnesl, vnesl to velmi účinně, tu diskuzi otevřel. (Environmentalista 1)

a) Morální zdroj

Klimaskeptici tento pocit sdílí a právě zviditelnění tématu je pro ně nejpodstatnější zásluhou Václava Klause – zmiňují ji téměř všichni a jde o nejčastěji se opakující kód vážící se k jeho osobě. Pokud ke zhodnocení Klausovy role pro české klimaskeptiky využijeme perspektivu mobilizace zdrojů ze studií sociálních hnutí, představuje jeho osoba-úřad především tzv. morální zdroj. Tento typ zdrojů pramení většinou z prostředí mimo hnutí a pro ně samotné bývá generování morálních zdrojů velmi obtížné (Cress a Snow 1996; Edwards a McCarthy 2004). Václav Klaus sice zastával antienvironmentální postoje dávno před tím, než se stal v roce 2003 prezidentem, pro klimaskeptiky má ale stěžejní význam hlavně kvůli funkci, kterou do března 2013 zastával. Propůjčuje jim *legimititu* (typ morálního zdroje), kterou by jinak pro své názory získávali obtížněji:

On se stal jako tím symbolem jako toho klimaskepticismu a nějakým jako protipólem Al Gora, pakliže to jako lze takhle formulovat, následně byl zván na ty konference po světě. (Skeptik 11)

Tato legitimita se pak snadněji překládá do zpravodajské hodnoty klimaskeptických stanovisek. Klimaskeptik v prezidentském úřadě má mnohonásobně snadnější přístup do médií, než by mohl mít kterýkoli klimaskeptický aktivista:

No, tak mezníkem bylo určitě, když se stal Klaus prezidentem, protože on.. jako prezident je nejvíc slyšet, když někde něco řekne, tak to hned média napíší. Když něco řekne Kremlík, tak to může dát na svůj blog, tak akorát.. takže to je samozřejmě mezník, že se člověk, kterej měl v hlavě zformulovaný tady ty klimaskeptický myšlenky, stane prezidentem [...]. Takže... to je samozřejmě významnej mezník, to dopřálo... sluchu... nebo to způsobilo, že... se ta debata stala... jako významnější, byla víc slyšet... než kdyby Klaus nebyl prezidentem. (Skeptik 1)

Pro mnohé ze skeptiků je Klaus důležitý tím, že pro ně otevřel tzv. strukturu diskursivních příležitostí (Koopmans a Olzak 2004), že zviditelnil alternativní výklady tam, kde dříve nebyly možné:

Určitě způsobil rozvíření v politických kruzích, rozvíření diskuze na téma, co vlastně je a není de facto podloženo a nepodloženo, protože v tomto směru si myslím, že byla jednoznačně zejména Albertem Gorem rozjeta situace, že tady je nějaký správný názor a o něm se moc diskutovat nebude. Takže on tím tímto svým postojem často samozřejmě vyhroceným úmyslně, si myslím, způsobil, že se o tom začlo diskutovat. (Skeptik 8)

Klaus tak pro ně znamená šanci využít všechno to, co (kontra)hnutí od médií očekávají: vlastní mobilizaci, validizaci (tedy potvrzení relevance) i rozšíření záběru (vtažení třetích stran do konfliktu) (Gamson a Wolfsfeld 1993). Ne vždy to pochopitelně musí znamenat prosazení preferovaných rámců sdělení, ale přinejmenším zisk postavení (*standing*) v médiích – zde nejde jen o pouhou kvantitu pokrytí, ale o příležitost ukázat, kdo má k tématu co říci a kdo je v něm aktivním a významným hráčem (Gamson 2004). Zde je dobré připomenout, že Václav Klaus patřil v době vrcholu mediálního zájmu o klima v tomto ohledu k nejcitovanějším aktérům (Kochanová 2009). Čeští environmentalisté dnes podobně výraznou osobnost ani zdaleka nemají, i když existují náznaky toho, že jí jistou dobu byl ministr Martin Bursík (SZ).

Dalším morálním zdrojem, na který jsem v souvislosti s Klausem narazil, je *vyjadřování sympatií a podpora solidarity mezi klimaskeptiky* (Edwards a McCarthy 2004). K tomu slouží například občasná setkání či tematické konference, které Klaus pořádá ve think-tanku CEP. Klimaskeptický vědec v penzi mi k tomu řekl:

No a samozřejmě tím pádem i pro nás ty racionální ty, je to důležitý, tedy. Když pořádal nějaký konference vo klimatu, tak vždycky zval Motla, zval mě, zval Svobodu. Zval víc lidí, který, který s tím měli co do činění. [pauza] Přirozeně, je to důležitý, protože člověk vidí, že si nepíše do šuplíku něco nebo netvoří jenom pro vokruh dvaceti lidí, kterym já můžu udělat přednášku někde v nějakym klubu, ale že to zasahuje šir. (Skeptik 4)

Dalším příkladem propůjčení legitimacy a vyjádření sympatií byla v případě Václava Klause státní vyznamenání.¹⁰ V posledních letech je uděлил (za zásluhy o stát v oblasti vědy) dvakrát výrazným klimaskeptikům a kritikům panelu IPCC, Miroslavu Kutílkovi (2010) a Georgi Jiřímu Kuklovi (2011). Oba ve svých pracích zpochybňují důležitost antropogenních faktorů ve změnách klimatu a změny teplot přičítají dlouhodobým cyklům mimo bezprostřední vliv člověka (vyzdvihují především vliv Slunce). Omezování emisí CO₂ tak označují za „zbytečný luxus“, protože přírodní faktory působící na klima mají za mnohem silnější. Kukla zvýšení teplot v posledních letech přičítá přírodním faktorům a v dlouhodobějším horizontu považuje za závažnější nadcházející globální ochlazení (podobně jako jiný český skeptik Jiří Svoboda). Oba ocenění klimaskeptici přispívali svými články do sborníků Klausem založeného think-tanku CEP či například do „festschriftu“ vydaného k jeho 70. narozeninám.

Propůjčení jména respektované osoby k navýšení morálních zdrojů organizací sociálních hnutí může být nazváno *patronátem* (Edwards a McCarthy 2004). V případě Klause vlastně patronát tohoto druhu fungoval dvojnásob: on sám jako „klimaskeptický prezident“ představoval pro české skeptiky osobu, k níž se v rozhovorech vždy nějakým způsobem vztahovali a (většinou pozitivně) jej hodnotili. Klausovo působení mělo však v tomto ohledu i mezinárodní rozměr. K neformálním schůzkám či seminářům zval do Prahy také význačné zahraniční klimaskeptiky – tím jim nejen vyjadřoval sympatie ve výše uvedeném smyslu, ale oni sami představovali morální zdroj (patronát) pro český klimaskepticismus. Takových příkladů bychom našli více: šlo buď o neformální přijetí známých klimaskeptiků na Pražském hradě (republikánský senátor James Inhofe či ex-člen Greenpeace Patrick Moore v roce 2007, někdejší britský ministr financí Nigel Lawson v roce 2009), nebo o veřejné přednášky v CEPu (fyzikové Fred Singer a Gerhard Gerlich v roce 2007, paleontolog Robert Carter v 2009 atd.).

Pozoruhodné je, že Klause využívají jako patrona k navýšení morálních zdrojů i některé zahraniční organizace známé svou klimaskeptickou agendou. Nejčastěji jde o přednáškovou turné po libertariánských či konzervativních think-tancích, ale Klaus byl tímto způsobem využit i v klasické mediální kampani. Americký think-tank Heartland Institute použil například v roce 2007 Klause jako tvář své kampaně proti názorům zastávaným Al Gorem. Institut si tehdy zaplatil na tři týdny inzeráty v hlavních amerických denících s fotografiemi obou politiků a heslem „Globální oteplování není krize“ (Mates a Rybář 2007).

b) Racionalita

Od hodnocení Václava Klause coby morálního zdroje pro české klimaskeptiky se nyní přesuňme k hodnocení jeho dalších kvalit, které se v rozhovorech postupně vynořily jako nejdůležitější. Uvidíme, že jsou vyzdvihovány (nepříliš překvapivě) vlastnosti jako *racionalita*, *vědomosti* a *odvaha*. Teprve později uvidíme, že někteří klimaskeptici jsou si vědomi také ambivalence (či „dvousečnosti“, jak to nazval jeden respondent) jeho podpory.

¹⁰ V intencích teorie mobilizace zdrojů bychom v tom mohli vidět snahu o navýšení morálních zdrojů „svého“ hnutí. Opozitní strategií je udělování tzv. anticen – které je vedeno snahou o eliminaci (morálních) zdrojů nepřítele. Anticeny svým protivníkům udělují jak čeští antienvironmentalisté (Antimeloun), tak environmentalisté (Ropák roku, Zelená perla).

Idea „racionality“ a „racionálního uvažování“ vystupuje v diskursu klimaskeptiků velmi často; jde o vyzdvihovanou přednost, jíž se mnohdy vymezují vůči hnutím, která tyto moderní hodnoty kritizují či redefinují (Jacques 2009; McCright a Dunlap 2010). Toto rámování se vyskytuje i v názvech publikací mnohých skeptiků, jako například *Racionálně o globálním oteplování*, *Vraťme se k rozumu: O globálním oteplování strážlivě a bez emocí*, nebo *Globální oteplování – fakta místo mýtů* apod.

V rozhovorech idea racionality vystupuje především jako opak ideologie, předpojatosti, či přímo hysterie, což jsou vlastnosti přisuzované environmentalistům. Mnozí klimaskeptici popírají, že by měli „předem připravený“ názor na změny klimatu a často zdůrazňují, že k němu dospěli postupně, systematickým vyhledáváním a tříděním faktů:

Úplně tím jako žiju, že sedím u toho internetu a ty informace dávám dohromady, pak dojdou k nějakému závěru a asi podvědomě, já to nemám, že bych to měl zracionalizovaný [...]. Chci tím říct to, že, že to není tak, že bych měl nějakou před, předdefinovanou ideologii, v jejímž zájmu bych jako bojoval, jo. To tak není, jo. (Skeptik 3)

Oproti tomu environmentalisté jsou spojováni s ideologií či vírou, které podřizují práci s fakty:

Ta druhá strana má víru, kterou chce sdělit, protože voni potřebují změnit společnost, rychle něco změnit zásadně, co se děje, a my ji jako změnit nepotřebujeme a prostě tak nějak, ten český rybníček, kde se lidi na všechno dívají z vobou stran i na tuto otázku, tak nějak je v pořádku podle nás a my nepotřebujeme, my nehlásáme ochlazování katastrofální, proti kterému je potřeba bojovat, my prostě hlásáme, že věci jsou komplikované, jdou tak či onak a neměly by se zjednodušovat. (Skeptik 5)

Vymezení v intencích racionality/ideologie se v rozhovorech vyskytovalo v mnoha podobách a odstínech. Pro tuto chvíli je důležité, že Václav Klaus v nich byl charakterizován jako racionální politik a příznivec racionální (tj. klimaskeptické) vědy:

A... myslím, že... je to nedocenený v tom, že... von vůbec fandí vědě. Racionální vědě, velice. [pauza] A... to je velký rozdíl, no tak Havel nám teďka umřel. Tak... já těžko se mně bude o něm mluvit, kriticky, ale Havel takovej pohled na vědu neměl jako má Václav Klaus. [...] No a samozřejmě tím pádem i pro nás ty racionální ty, je to důležitý, tedy. (Skeptik 4)

No a, tak Klaus samozřejmě se do toho snaží vnést nějakou racionální notu na globální úrovni tím, že na to téma publikuje systematicky. (Skeptik 10)

Zejména klimaskeptici z řad libertariánských ekonomů zdůrazňují Klausovu minulost společenského vědce, jehož myšlení se nijak neliší od běžného ekonomického uvažování:

To co on říká, tak on je pořád jako přírodou společenský vědec a jako systematicky myslící člověk, a ten argument, který on říká, není to v principu nevymyslel, je to jenom jako aplikace. Tak to, co on píše, to je fungování mozku normálního ekonomu. (Skeptik 11)

c) Odvaha a strach

Téma odvahy hraje v diskursu klimaskeptiků poměrně velkou roli. Jako její protipól totiž v rozhovorech vystupuje strach projevit pochybnosti o mainstreamové klimatologii či environmentalismu. Tento strach či obavy se podle skeptiků projevují v různých oblastech: u politiků, vědců, případně i samotných skeptiků.

V případě politiků je tento strach spjat se „svázaností dohodami“ (nutnost implementace evropské klimatické legislativy, jiné mezinárodní dohody) a nedostatkem odvahy se vůči nim vymezit:

Nejjednodušší vysvětlení je samozřejmě to, že.. aby člověk vystoupil z davu a postavil se proti něčemu a jako jediný zvedl tu ruku, že je proti.. tak.. to se nikomu nechce vystrkovat moc nos, takže.. radši jsou konformní a.. tak to jede furt dál, tím stejným směrem. (Skeptik 2)

Tato neochota politiků jít proti proudu je pak vnímána jako směs strachu a populismu (obav o voličskou přízeň). A jak skeptici často zdůrazňují, platí to napříč politickým spektrem. Vyjevuje se to na místech, kdy skeptici vyjadřují rozčarování nad „umírněností“ či nedostatkem odvahy politiků ODS – a to i těch, kteří zastávají enviroskeptické postoje a jsou držitelé pozic, v nichž mají šanci něco změnit. Zde například v hodnocení bývalého ministra průmyslu a obchodu Martina Římana:

No určitě, třeba když byl ministrem průmyslu Říman [pauza], tak.. ten o těch našich argumentech věděl.. a on třeba rétoricky jako [pauza] anebo někdy i činama [pauza] některý věci jako.. mírnil. Na druhou stranu.. i on vlastně se octl v tom soukolí tý mašinerie, která zatím jela na tý vlně. Takže i on pak jako v Bruselu hlasoval pro nějaký navýšení kvót, že musíme mít do roku 2020 dvacet procent z obnovitelných zdrojů atd. Ale nepochybně, když to dělal, tak si byl už ve své hlavě vědomej toho, že .. to prostě takhle nejde, že jsou to nesmysly; myslím, že si to myslel, že jsou to nesmysly. Ale přesto jakoby, tím trošku semletej, že pro to dál hlasoval.. takovej paradox trošku. (Skeptik 1)

Vědeckou komunitu nevnímají klimaskeptici rozhodně jako nějaký jednotný názorový proud a vnímají rozdíly v afinitě různých oborů vůči klimaskepsi či naopak „klimaalarmismu“ (mezi skeptiky u nás i v zahraničí jsou například obvykle zastoupeni fyzici nebo geologové). Dilema strachu a odvahy podle skeptiků vystupuje do popředí hlavně tam, kde se vědci (hlavního proudu) v dílčích aspektech shodují se závěry skeptiků. V takovém případě se údajně vědci bojí veřejně projevit, protože by jejich článek neprošel standardním recenzním procesem či by nedosáhli na vytoužený grant (srovnej McCright a Dunlap 2000). Publikačně aktivní klimaskeptik mi k tomu řekl:

Mně už se několikrát stalo, že mi napsal někdo, z nějaké instituce, nebo nějaký vědec – geolog, hydrolog, cokoliv, a teď si jako korespondujeme, jako že s tím docela souhlasí, víceméně s tím co píšu.. a dodá mi třeba nějaké náměty, materiály, ale potom k tomu dodá: „Prosím vás, nikde neuvádějte moje jméno, šéf mě požádal, že nechce, abychom s tím byli spojováni, protože jsme závislí na grantech z Evropské komise a já nechci, abych ohrozil.. naši prostě katedru nebo.. abychom měli nějaké problémy.“ Aaa.. čili.. my bychom měli víc.. jaksi spojenců,.. ale kdyby se nebáli prostě vyjít na veřejnost. (Skeptik 2)

Podobně jiný klimaskeptik, s bližším vztahem k vědecké komunitě:

Ale zajímavý je, že i... obory, který sou dost spjatý s klimatem, tak i tam ty odborníci jako maj trochu strach snad se bojím. [pauza] Individuelně, voni, voni mi řeknou: „Jo, to je fajn, co děláš. A to je prima. Tos jim tam teďka nasypal, že jo. Tos jim dal.“ A... když jim řeknu, „Tak ... proč v tom článku si tam čoveče dával vo tom, že tedy se snižuje CO₂ takovymdle zásahem nebo že se zvyšuje, to tam do toho, to s tím nesouvisí.“ A von říkal: „No jo, to je taková jako móda, aby mně prošel grant, třeba, jo.“ (Skeptik 4)

V sebehodnocení klimaskeptiků se často objevuje pojem *heretik*. Je to ten, který v sobě našel odvahu postavit se většinovému názoru i navzdory potížím, které mu to přinese. Takto je hodnocen například „skeptický ekolog“ Bjørn Lomborg:

To je jako... jako jakýsi disident nebo heretik, který zpochybní nějaké dogma, kde už s ním není vedena racionální diskuse, ale už je jenom, už je jenom očerňování, to už mi přijde takový trošku fanatismus. (Skeptik 7)

Vůči Václavu Klausovi mohou mít sice čeští klimaskeptici výhrady (viz dále), vysoce však hodnotí právě jeho odvahu jít proti konformitě ostatních politiků či vědy:

Je to děsivý, jako když člověk zjistí, jak se jednoduše dá celá planeta jako zmanipulovat nějakým směrem, když ty politici, který sou u moci, sou dostatečně konformní a cejtěj, že by plavali proti tomu mainstreamu, což prostě Klausovi nedělá žádný problém. (Skeptik 10)

Dělá statečné věci, že jo. Já samozřejmě nemůžu říct nic jinýho, protože sem to nakonec napsal i do jeho festschriftu tedko k jeho sedmdesátým narozeninám, že jo. (Skeptik 5)

d) Ambivalence Klausovy role

Při vytváření vzorku respondentů jsem se snažil postihnout co nejširší spektrum klimaskeptiků a dospět pokud možno k teoretickému nasycení různých dimenzí problému. Zejména jsem si byl vědom, že by bylo chybné vzorek a priori redukovat na příznivce Václava Klause. Snažil jsem se tedy citlivě reagovat především na známky nesouhlasu či odlišností, které by mi pomohly vyvarovat se představě nějakého homogenního názorového proudu. Tento otevřený přístup mi mimo jiné umožnil zjistit, proč je osoba Václava Klause některými skeptiky vnímána nejednoznačně.

Podle mého názoru to souvisí především s tím, že přes veškeré vnímané pozitivní vlastnosti (racionalita, odvaha, vědomosti) je pro ně prezident stále do značné míry politik. A politika je pro klimaskeptiky v protikladu k často vyzdvihované expertizaci (prioritě „racionální vědy“ při posuzování změn klimatu). Právě v takových případech vyjde najevo ambivalence Klausovy podpory. Jeden prominentní český klimaskeptik mi k tomu řekl:

Já znám jeho články, četl sem hodně věcí, který on napsal, a je z toho vidět, že von opravdu v tom nemá velký vědomosti. To, co on píše, sou politický proklamace, to je všechno politika [pauza], neví o tom takřka nic, jako jo. A myslím si, že ho baví provokovat. [...] Každý člověk, kterej jenom trošku tomu rozumí, v okamžiku, kdy Václav Klaus něco řekne vo tom, že se neotepluje, tak se zasměje a řekne si, tak pokud sou všichni klimaskeptici takovýdle, tak je to vopradu jako trošku jako divná parta. (Skeptik 3)

Podobně v rozhovoru se skeptikem z konzervativně založeného think-tanku:

Přijde mi ten názor prezidenta, současného prezidenta Václava Klause, jako prostě nemající oporu... v empirii, to popírání, že ke globálnímu oteplení došlo. (Skeptik 7)¹¹

Dlužno podotknout, že takto otevřená kritika Václava Klause z úst skeptiků je spíše výjimečná – mnozí naopak oceňují jeho myšlenkový vývoj a to, jak se ve svých znalostech o klimatu zlepšil (ač není přírodovědec). Pokud s ním tedy čeští klimaskeptici nesouhlasí, není to spor v základních otázkách (zpochybnění antropogenních příčin, akcent adaptability spíše než omezování emisí), ale v jeho minulých politických krocích, které nesouvisí bezprostředně s tématem klimatu:

Spor může být o tom, že ne každý klimaskeptik má zarámovanou fotku Václava Klause nad postelí.. protože jsou klimaskeptici, kteří.. třeba jsou sociální demokrati, nebo.. prostě.. nelíbilo se jim, jak probíhala privatizace, tak.. nemají Klause rádi, že jo.. taky je třeba mrzí, že zrovna on musí být ta.. perzóna.. nejviditelnější.. protože jim to každéj předhazuje, že jo, „vy jste ti klausisti!“ , a když ten člověk sám.. je kritikem privatizace.. no tak ho netěší, když ho někdo označuje za klausistu, že jo. (Skeptik 2)

Na základě této citace jsem začal mimo jiné usilovněji pátrat, zda mezi veřejně aktivními klimaskeptiky existují i názory bližší levici, nebo svým způsobem zpochybňující pozitiva Václava Klause pro toto kontrahnutí. Ve skutečnosti jsem téměř nikoho takového nenašel; většina komunikačních partnerů totiž shledávala klimaskepsi nekompatibilní s levicí (kterou nálepkovali jako „zeleně ideologickou“, či „nelogickou“). Jediným výrazněji se vymykajícím případem byl člen organizace New World Order Opposition (NWO), kde rezervovaný postoj ke Klausovi pramení z odporu vůči velkým korporacím i politickým elitám:

Tak.. ee.. ono je to sice.. hezký a je to dobře, že na to Václav Klaus upozorňuje.. , ale zároveň.. on je ta osoba, která je... , která je zodpovědná.. za to, jakým způsobem... se tady.. rozběhla privatizace. Aa... nebo a.. nejen, nejen privatizace.. , ale vůbec to.. otevření se tomu... západnímu... tzv. trhu. Jo? Což... vede jakoby k dnešní ekonomický situaci.. , kdy je tady... stát de facto.. rozkraden a rozprodán. Jo...? (Skeptik 13)

Případ je to výjimečný zejména z toho důvodu, že na rozdíl od think-tanků s klimaskeptickou rétorikou (jako CEP, Občanský institut, Liberální institut) akcentuje NWO ideu tzv. Nového světového řádu jako „centralizované, absolutní, globální nadvlády nikým nevolených a neodvolatelných ekonomicko-politicko-náboženských elit“. Zdůrazňuje, že v takovém světě hrozí anarchokapitalismus „monopolních super-koncernů a super-bank“:

V anarchokapitalistické společnosti nebudou existovat demokratické orgány, odbory, politické strany a ani samotný stát. Všechna moc bude v rukou soukromých podniků. (NWO 2008)

¹¹ Václav Klaus ve skutečnosti oteplení v posledních několika desítkách let nepopírá (ostatně jako většina českých klimaskeptiků). Zpochybňuje závažnost jeho dopadů nebo antropogenní příčiny.

NWOO se silně vymezuje vůči nadnárodním organizacím typu OSN, EU, NATO, WHO, MMF, Římskému klubu a dalším. Hypotézu globální změny klimatu pak považuje pouze za záměrný a dlouhodobě plánovaný prostředek, kterým politicko-ekonomické elity chtějí omezit lidskou svobodu:

Chápete, že globální oteplování způsobené člověkem je nepodložený výmysl a že boj proti tomu fiktivnímu vlivu člověka na klima je jedním z nástrojů, které mají pomoci prosadit nikým nevolenou globální vládu – New World Order – a ospravedlnit omezování svobody ve jménu boje proti globálnímu oteplování? (Korál 2011)

Jde tedy o radikálnější hlas v rámci českých klimaskeptiků, který se sice v základních rysech shoduje s ostatními (zpochybnění antropogenních příčin, akcent adaptace), ale výrazně se liší odporem vůči živelnému kapitalismu ztělesňovanému velkými korporacemi.¹² Z toho pak vyplývá výše uvedená nedůvěra vůči postavě Václava Klause. Jakkoli je NWOO nekonvenční použitými prostředky i proti-elitní rétorikou, v žádném případě se nehlásí k levici. Naopak má svými názory i personálně blízko ke Klubu Reformy.cz (spjat se Stranou svobodných občanů), silně kritizovala ČSSD či levicovou iniciativu ProAlt. Je třeba podotknout, že pozice NWOO v rámci českých klimaskeptiků je spíše marginální: Většina z nich organizaci vůbec nezmiňuje, nebo se o ní vyjadřují s jistým despektem (konkrétně Skeptik 10, obecně o ideji Nového světového řádu pak Skeptik 7).

Euroskepticismus

Vstup České republiky do EU (2004) měl pro české ekologické organizace podstatný význam hned v několika ohledech. Tlak na implementaci evropské legislativy pro ně pootevřel politické příležitosti v domácím prostředí, podpořil europeizaci aktivismu a systém grantů nahradil původní zdroje financování, kterými v 90. letech byly hlavně americké a západoevropské nadace (Císař 2008, 2010). Tento proces bývá interpretován různě hlavně s ohledem na údajné zmírnění požadavků ekologických organizací (Fagan 2005; Hicks 2004; Císař 2008, 2010), jimi samotnými je však vnímán většinou pozitivně (explorační rozhovory s environmentalisty 1, 2 a 3).

Evropská unie je považována globálně za oblast s nejambicióznější klimatickou politikou. Její energetická koncepce a environmentální legislativa se dříve či později stává součástí českého právního řádu. Není proto příliš překvapivé, že česká klimaskepse se silně překrývá s výrazným euroskepticismem. Podle konzervativních kritiků typu Václava Klause je znakem současnosti spojenectví nadnárodních evropských elit a nevládních organizací. Tato koalice má vyloučit politiku národního státu a nahradit ji postdemokracií, kdy vše podstatné bude rozhodnuto za našimi hranicemi. Nevládní organizace podle Klause mají evropským strukturám pouze dodat chybějící legitimitu a „hlas lidu“ na národní úrovni (Klaus 2006). Za příklad

¹² NWOO se liší od think-tanků také použitými nekonvenčními prostředky. Aktivně se účastnili Occupy Prague na pražském Klárově na jaře 2012 a iniciovali různé petiční akce (za demisí vlády; nebo stížnost Radě ČT kvůli „cenzuře a neobjektivnímu vysílání ČT“, jejíž součástí byl i bod o „podvodu s klimatickou změnou“).

těchto „postdemokratických -ismů“ uvádí vedle mnoha dalších také „ekologismus“ (více též Císař 2007).

Různé aspekty evropské integrace kritizují všechny think-tanky, s jejichž zástupci jsem hovořil (klíma je u nich jen jedno z širší agendy témat). Euroskeptický postoj sdíleli ale i „nezavislí“ klimaskepticci, kteří byli s think-tanky spjati jen velmi volně:

My prostě kontinuálně přijímáme legislativu z EU, z Evropské komise, náš parlament v podstatě funguje jenom.. jako jakási.. já nevím, jak to nazvat.. takový stroj na zvedání rukou, čili oni nám něco pošlou a my povinně to musíme schválit... A je jedno, jestli je to otázka klimatu, nebo čehokoliv jiného.. to už je spíš otázka.. postdemokracie a toho.. to není otázka vyloženě klimaskepticimu, to je otázka, jak funguje Evropská unie, jestliže 80 nebo kolik procent zákonů a legislativy vzniká v Evropské komisi a nikoliv v zákonodárných sborech, můžeme jim ještě říkat zákonodárné sbory? A to platí i.. ohledně těch změn klimatu. (Skeptik 2)

Na mnoha místech se v rozhovorech objevuje argument, že implementace evropské legislativy (včetně ekologické) je v zásadě nedemokratický proces, protože čeští politici mají buď omezené možnosti ji ovlivnit, anebo je pasivně přijímána s odkazem („výmluvou“) na povinnost ji v ČR implementovat. Chybí zde již zmiňovaná odvaha jít proti proudu veřejného mínění i svázanosti strukturami (evropským právem, mezinárodními dohodami). Představitel CEPu, který svého času cílil své aktivity na politiky ODS, mi k tomu řekl:

Zakořenilo, uvědomili si, že existuje tady ten.. skeptický pohled a.. někdy se i zdráhali třeba přijmout nějakou další legislativu.. tohoto typu. [...] Nebyla šance samozřejmě.. že by.. parlament některý z těchto návrhů odmítl. Zprvů vždycky tam byla výmluva, že to jde z EU a že stejné musíme. (Skeptik 1)

Také z těchto důvodů panuje mezi českými klimaskeptiky nedůvěra vůči současným pravicovým stranám zastoupeným v parlamentu. Někteří z nich pak za jedinou „klimaskeptickou stranu“ považují silně euroskeptickou Stranu svobodných občanů. Ta je personálně propojena s platformou Klubu Reformy.cz, který klima- a euro- skepticismus propojuje v jedno a programově na nich staví:

Říkáme, že sme klub osobností, kerý maj rozumnou míru euro a klimaskepticismu. Takže to s tím dost souvisí, je to vo reálným pohledu na tu problematiku. (Skeptik 10)

Euroskepse je u českých klimaskeptiků nahlížena jako přirozený postoj, úzce spjatý s názorem na změny klimatu. Platí to jak o stranickém euroskepticismu (Kopecký a Mudde 2002; Taggart a Szczerbiak 2004), tak o euroskepsi občanů, tedy tzv. veřejném euroskepticismu (Sørensen 2007):

Strany, které sou skeptické vůči Evropské unii, mají větší volnost prosazovat názory na různé otázky včetně otázky klimatu a ten názor je teda většinou, že sou trochu skeptické. Takže euroskeptičtější strany jsou automaticky klimaskeptičtější. (Skeptik 5)

Ty lidi se nenechaj voblnout... tím tou propagandou tý Evropský unie, což je prostě podobná zhůvěřilost, takže ty věci spolu souvisěj, no. Taky dneska vidíte, že 58 % lidí si myslí, že to je nesmysl, členství v Evropský unii, podle těch průzkumů, takže to spolu souvisí. (Skeptik 10)

Kritika EU se děje na více rovinách. Vedle již zmiňovaného praktického politického rozhodování se (negativní) vliv EU projevuje podle klimaskeptiků v samotné české vědě, především v klimatologii. EU podle nich českou vědu koptovala a prostřednictvím grantů podporuje pouze ten výzkum, který hlásá její oficiální linii „klimaalarmismu“ (Kremlík 2010). Z tohoto důvodu kritizují i nově vzniklé výzkumné pracoviště Czech Globe (Brno), které výzkum klimatu v ČR zaštiťuje (Motl 2010; Kremlík 2011). Podle skeptiků jde o příklad aktivistické vědy, která vyrábí poznatky podle předem daného zadání donora v podobě EU:

Evropská unie třeba zaplatila grant na celé centrum Czech Globe, kde jako si koupila 150 lidí, kteří aktivně propagují klima-alarmismus, že jo. Je to prostě investice centrum excelence prostě, zařízení, které neprodukuje absolutně žádné vědecké výsledky, ale prostě je to, je to něco, čím se chce Evropská unie, kde je populární klima-alarmismus, pojistit proti rýpavým českým skeptikům. (Skeptik 5)

Podstatné tedy je, že instituce EU nejsou skeptiky nahlíženy jako nezávislý přihlížející, ale jako aktivní (či spíše aktivistický) účastník klimatické debaty – přesněji té její části, která nejen, že uznává antropogenní příčiny změn klimatu, ale navíc je zveličuje. Ekologické organizace a instituce mainstreamové vědy pak podle klimaskeptiků představují buď spojence či pouhé prostředky v prosazování „alarmistické“ vize, která má podle některých interpretací pouze omezit svobodu jednotlivce.

V rovině symbolické produkce jsem v rozhovorech zachytil vnímanou ideologickou nadvládu EU nejen v již zmiňované koptaci vědců, ale také v reprodukci prostřednictvím systému školství. Školství v tomto směru není nahlíženo jako neutrální zprostředkovatel poznatků, ale aktivní producent lidí se „správným“ názorem na klima (tj. zdůrazňujícím antropogenní vlivy). To se podle skeptiků projevuje především u mladých vědců, kteří pouze přejímají názory svých učitelů:

To je taková módní.. vemte si, že.. celá řada.. celá řada... těch mladších... mladších klimatologů postavila svoji kariéru na globálním oteplování, žejo. Teď to.. nemůžou votočit, žejo. (Skeptik 12)

Závažnější je podle skeptiků reprodukce „klimaalarmismu“ na nižších stupních školského systému. Z tohoto důvodu se jejich kritika obrátila proti výukovým materiálům, které EU distribuuje na základní a střední školy:

Takže jako samozřejmě ta propaganda začíná vod škol, a tam dělá ta Evropská unie všechno pro to, aby ty děti podchytla vlastně, aby ačkoliv ta generace těch dospělých lidí bude informovaná, tak ta generace těch dětí bude mít dostatečně vymytený mozek tím, já nevím, jestli ste viděl všechny ty příručky nebo ty pohádky, který teďka produkuje. (Skeptik 10)

Jeden z předních klimaskeptických blogerů Vítězslav Kremlík se tématem učebnic a výukových materiálů zabýval v několika svých článcích (Kremlík 2012a, 2012b, 2013).¹³

¹³ Jde především o články „Evropská komise vypráví dětem o klimatu pohádky“ (Kremlík 2012a) a „Staf víuky o změnách klymatu v ČR“ (Kremlík 2012b). Kremlík v nich kritizuje brožury o klimatu zaměřené na mládež, případně na učitele, které publikovala nebo finančně podpořila EK: *To*

Předkládáním různých alternativních dat tvrzení v učebnicích opozitně dekóduje a snaží se dokázat, že výuka o změnách klimatu má dětem nahnat strach a indoktrinovat je: „Na drsném zacházení s dětmi se podílejí i materiály Evropské komise, placené z našich daní“ (Kremlík 2012a). V souvislosti s již zmiňovaným klimaskeptickým rámcem „specificky české zkušenosti s komunismem“ stojí za zmínku jeho aktualizace v případě kritiky učebnic:

Není to poprvé, co se studentům ve škole vymývá mozek. Sám jsem to zažil v 80. letech na základní škole, kde jsme se učili, jak hodný strýček Lenin tak miloval lidi, že pro ně vybojoval lepší svět. Ve výtvarce jsme kreslili Auroru. I výrobu máváték na první Máj jsem ještě zažil. I my jsme se učili, že se každý musí „zapojit“ do „budování míru“ [...]. Trvalo roky než vznikly náhradní výukové materiály. A vida, uplynulo dvacet let a jsme zase ve stejné situaci. (Kremlík 2012b)

Závěr

Studium sociálních souvislostí globálních změn klimatu je v ČR teprve na počátku (srovnej Lapka a Cudlínová 2006; Lapka, Cudlínová a Marek 2011; Fischer a kol. 2011, 2012). Pokud odhlédneme od mnoha polemických textů na internetových blozích, nevíme toho mnoho ani o klimatickém skepticizmu.

V tomto textu jsem se snažil nejprve stručně ukázat, jaké poznatky o percepci změn klimatu nám poskytují dostupná kvantitativní data. Podle nich, podobně jako v zahraničí, v ČR pozvolna narůstá počet lidí, kteří antropogenní změny klimatu nepovažují za závažný problém. O této klimaskeptické populaci toho víme poměrně málo. Aby se to mohlo změnit, jsou zapotřebí jak spolehlivé longitudinální řady, tak podrobnější jednorázové výzkumy. Kvantitativní výzkumy úžeji vymezené klimaskeptické populace nejsou časté ani v zahraničí, ale ty dosud provedené nastolují mnohé inspirativní otázky: Jaké podoby skepse či nejistoty se v populaci vyskytují? S jakými ostatními hodnotami se tyto názory pojí? (Poortinga 2011; Whitmarsh 2011) Případně za jakých okolností klimaskeptici své názory mění? (Hobson a Niemeyer 2012) Existují v tomto ohledu nějaká specifika daná zkušeností socialismu? Vedle těchto „velkých“ výzkumů by hlubší vhled do asociací spojovaných se změnami klimatu mohl poskytnout kvalitativní výzkum. Mohl by nám napovědět více o tom, jak jsou rizika změn klimatu definována a prožívána (Dessai a kol. 2004; Stoll-Kleemann a kol. 2001; Norgaard 2006, 2011).

Od *klimaskepse veřejnosti* je třeba odlišit *klimaskeptický aktivismus* – v jistém smyslu kontrahnutí vůči environmentalismu a mainstreamové klimatologii. I když klimaskeptici v ČR jsou mnohem méně organizovaní než například v USA, tak i zde lze hovořit o kontraaktivismu skupin či individuů spojených neformálními vztahy, společně sdíleným nepřítelem, účastí na klimaskepticky vymezených akcích a stmelovaných širší libertariánskou ideologií (volného trhu, nepřipustnosti státních intervencí).¹⁴

je strašné vedro (2005), *I ty ovládáš změny klimatu. Přijmi závazek* (2006), *Změna klimatu. O čem to vlastně je. Úvod do problematiky pro mládež* (2009) a *Klima v tísní* (2008).

¹⁴ Sami klimaskeptici ale rozhodně odmítají o sobě hovořit jako o politickém aktivismu či hnutí už z toho důvodu, že jejich nejběžnější strategií je podřívání naléhavosti ekologických změn v aréně vědeckého diskursu a rámuji klimatický konflikt především jako pochybení vědy.

V této studii jsem přinesl dílčí výstup z mého kvalitativního výzkumu aktivních českých klimaskeptiků. Jedná se o první podobnou sondu, protože v ČR byl diskurs klimaskeptiků dosud studován povětšinou jen na základě textů (různé diplomové práce), nikoliv rozhovorů. Díky tomu se podařilo hlouběji zachytit témata, která v psaných textech, případně zahraniční literatuře nemusí být natolik zřetelná. Jako specificky česká se v rozhovorech s klimaskeptiky vynořila představa „švejkovsky skeptické“ populace, výrazná role Václava Klause (ač někdy ambivalentní) a silný překryv klimaskepticismu s euroskepticismem. Jde ale pochopitelně jen o část témat, kterými čeští klimaskeptici „žijí“ a která stojí za to dále reflektovat.

Stejně jako platí, že neexistuje nějaký jednotný environmentalismus a je vhodnější hovořit o mnoha více či méně protichůdných environmentalismech, vyvaroval bych se představ o homogenní klimaskepsi, která pod jedním praporem bojuje proti „zelené frontě“. I ve svém výzkumu jsem narazil na mnohé rozdíly v rámci klimaskeptické komunity: pod zdáním jednoty, které mohou vyvolávat mediálně vědecké útoky na adresu „alarmistů“ se totiž skrývají nuance a názorové rozdíly, které pro samotné skeptiky rozhodně mají význam. V rámci rozhovorů se brzy vynořily rozdíly dané výchozí politickou orientací („všichni nejsme klausisti“), vzdělanostním zázemím (humanitní versus přírodovědné), blízkostí aktéra rutinnímu vědeckému procesu (zjednodušeně se dá vyjádřit v linii: klimaskeptik-laik, klimaskeptik-popularizátor, klimaskeptik-vědec) a samozřejmě náhledem na různé aspekty změn klimatu.

Nahlédnout pod povrchovou slupku klimaskepsi a rozlišit jeho nuance se v poslední době někteří autoři pokusili (Rahmstorf 2004; Hoffman 2011; Hobson a Niemeyer 2012), stále jde však o téma hodné další pozornosti. Inspirující v tomto ohledu je například poslední studie Lahsenové, která upozorňuje na nutnost reflexe skeptických subkultur uvnitř samotné vědy a mapování odlišností daných generačními rozdíly, a tedy i jinou vědeckou socializací (Lahsen 2013). Stejná autorka píše, že mainstreamoví skeptici uvnitř samotné vědy (miní jimi starší generaci vědců – odpůrců klimatického modelování) s generační obměnou postupně odcházejí ze scény. Sama to však nehodnotí jednoznačně pozitivně, míní totiž, že podobné frakce dodávají vědě potřebnou diverzitu a kritický nadhled (Lahsen 2013: 18).

Ačkoli je to pro environmentálně senzitivní vědce lehce kacířská otázka, mohli bychom se podobně ptát i v případě klimaskeptického aktivismu: Čím vědě, respektive společnosti prospívá? O co bychom přišli, kdyby jej nebylo?

Klimaskeptiky by možná překvapilo, že se jich ve své knize věnované změnám klimatu do jisté míry zastal i sociolog Anthony Giddens: „Skeptici si zaslouží pozornost a mají být vyslyšeni. Skepticismus je kořením vědy a je stejně důležitý jako politické rozhodování. Je správné, jsou-li jakákoli tvrzení o klimatické změně a jejích důsledcích neustále přezkoumávána kritickým, ne-li přímo provokativním způsobem“ (Giddens 2009: 24). Giddens však zároveň upozorňuje, že skeptici nemají monopol na kritické přezkoumávání vědeckých poznatků.

Pokud by chtěli klimaskeptici použít proti environmentální vědě její vlastní zbraně, pravděpodobně by tak učinili nejlépe pokřiveným výkladem konceptu postnormální vědy (Funtowicz a Ravetz 1993, 1994). „Nevoláme snad po demokratizaci vědy? Nezpochybujeme snad legitimitu recenzního procesu? Nejsme snad ti laici (rozšířená hodnotící komunita), kteří mají podle Funtowicze a Ravetze přimět vědu k dialogu?“ Nějak takto by se klimaskeptici mohli klidně ptát, pokud by postnormální teoretiky četli.

Myslím, že Funtowicz a Ravetz by klimaskeptiky a priori z environmentální diskuse nevyklučovali. Tvrdí totiž (v souladu se svým požadavkem plurality perspektiv), že u jednoho jednacího stolu mohou zasednout zcela rozliční aktéři – různě znevýhodnění, účastníci různých stran environmentální debaty, mluvčí průmyslových podniků a vlády, zástupců různých vědních specializací (Funtowicz a Ravetz 1994). Žádná z těchto skupin by neměla být a priori vylučována z dialogu a neměli bychom určovat, který názor je „správný“. Předpokladem takové demokratizace expertízy je ale seznámení všech účastníků s tenzemi, které tento postup přináší, a také jistá transparentnost. „Čestné uznání konfliktních zájmů a mocenských vztahů ubrání tato vyjednávání od skryté kooptace některou ze stran“ (Funtowicz a Ravetz 1994: 204).

Možnostmi rozlišení argumentů platných od argumentů ideologicky zatížených v současné diskusi globálních změn klimatu se podrobněji zabývá Peter Jacques (2009). Podstatné je, že naráží na dilemata, která nastolila už postnormální věda: jak být akceschopný při konfrontaci se současnými globálními riziky, a přitom zachovat demokratické principy vědecké diskuse? Podle Jacquese není možné klimaskeptiky vylučovat z demokratické diskuse proto, že jejich názory jsou „nepohodlné“. Ale zároveň nelze jejich tvrzením přikládat stejnou váhu jako vědeckým hypotézám (jak činí žurnalisté ve falešné snaze o „vyváženost“). Podle něj mají mít *všechny* hypotézy právo na artikulaci ve veřejném prostoru. Vyvíjí však evaluační kritéria, na základě kterých je možno rozlišit závažné a platné argumenty od ideologicky zatížených. Jde především o to, že tvrzení musí být podpořeno více nezávislými argumenty či perspektivami, produkce hypotéz musí být transparentní. Nové hypotézy by měly rovněž zapadat do dosavadního systému vědění a dokonce je možné diskusi v určitém momentu uzavřít, abychom mohli efektivně jednat. Nicméně podle autora to nemá znamenat zamezení změně: institucionalizace převládajícího vědění má umožnit efektivní akci, ale toto vědění má být periodicky přezkoumáváno vzhledem k uvedeným kritériím (Jacques 2009: 147–151). Sociologie vědy má v případě změn klimatu velmi vděčné pole působnosti.

Situace, v níž se nacházel v posledních letech klimaskepticismus v ČR, byla v Evropě do jisté míry výjimečná. Mít na Hradě „svého člověka“ v podobě Václava Klause znamenalo pro české klimaskeptiky přinejmenším oporu a morální zdroj, který je jinde neobvyklý (ačkoli vzpomeňme na éru George W. Bushe v USA). Jinde klimaskeptici toto štěstí nemají a jsou nuceni mobilizovat své zdroje jiným způsobem. Jak jsem poznamenal jinde, fenoménu kontrahnutí bychom lépe porozuměli při důslednějším využití komparativního výzkumného designu (Vidomus 2011). Platí to samozřejmě i o klimaskepticismu (srovnej Painter 2011).

Protože v ČR je poměrně malé množství aktivních klimaskeptiků (odhaduji tak do 30), nelze zde smysluplně realizovat jejich kvantitativní výzkum. Výrazné rezervy však vidím ve výzkumu kvalitativním (jak texty, tak rozhovory), v analýze mediálního pokrytí klimaskeptiků či reflexi jejich působení na činnost ekologických organizací i samotných klimatologů.

Literatura

- BENFORD, Robert D. a Scott A. HUNT. Interactional Dynamics in Public Problems Marketplaces: Movements and the Counterframing and Reframing of Public Problems. In HOLSTEIN, James A. a Gale MILLER (eds.). *Challenges and Choices: Constructionist Perspectives on Social Problems*. 1. vyd. New York: Aldine de Gruyter, 2003, s. 153–186. ISBN 0-202-30696-8.
- BENFORD, Robert D. a David A. SNOW. Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*, 2000, č. 26, s. 611–639. ISSN 03600572.
- BINKA, Bohuslav. *Zelený extremismus – Ideje a mentalita českých environmentálních hnutí*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-4791-4.
- BLEE, Kathleen M. a Kimberly A. CREASAP. Conservative and Right-Wing Movements. *Annual Review of Sociology*, 2010, č. 36, s. 269–286. ISSN 0360-0572.
- BOGNER, Alexander a Wolfgang MENZ. The Theory-Generating Expert Interview: Epistemological Interest, Forms of Knowledge, Interaction. In BOGNER, Alexander, Beate LITTIG a Wolfgang MENZ (eds.). *Interviewing Experts*. 1. vyd. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009, s. 43–80. ISBN 978-0-230-22019-5.
- BOYKOFF, Maxwell T. *Who Speaks for the Climate? Making Sense of Media Reporting on Climate Change*. 1. vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. ISBN 9780521133050.
- BRULLE, Robert. J., Jason CARMICHAEL a J. Craig JENKINS. Shifting public opinion on climate change: an empirical assessment of factors influencing concern over climate change in the U.S., 2002–2010. *Climatic Change*, 2012, č. 2, s. 169–188. ISSN 0165-0009.
- CÍSAŘ, Ondřej. Between the National and Supranational? Transnational Political Activism, Conflict, and Cooperation in the Integrated Europe. *Contemporary European Studies*, 2007, roč. 2, č. 1, s. 21–36. ISSN 1802-4289.
- CÍSAŘ, Ondřej. Externally sponsored contention: the channelling of environmental movement organisations in the Czech Republic after the fall of Communism. *Environmental Politics*, 2010, roč. 19, č. 5, s. 736–755. ISSN 0964-4016.
- CÍSAŘ, Ondřej. *Politický aktivismus v České republice: sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 978-80-7325-168-0.
- CRESS, Daniel M. a David A. SNOW. Mobilization at the Margins: Resources, Benefactors, and the Viability of Homeless Social Movement Organizations. *American Sociological Review*, 1996, roč. 61, č. 6, s. 1089–1109. ISSN 0003-1224.
- CVVM. *Naše společnost 2002*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2002. SDA – reg. č. V0206 [online, cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>>
- CVVM. *Naše společnost 2006*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. SDA – reg. č. V0605 [online, cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>>
- CVVM. *Naše společnost 2007*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. SDA – reg. č. V0705 [online, cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>>
- CVVM. *Naše společnost 2008*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. SDA – reg. č. V0805 [online, cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>>
- CVVM. *Naše společnost 2009*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2009. SDA – reg. č. V0905 [online, cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>>
- CVVM. *Naše společnost 2010*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2010. SDA – reg. č. V1005 [online, cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>>
- CVVM. *Naše společnost 2011*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2011. SDA – reg. č. V1105 [online, cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>>

- CVVM. *Naše společnost 2013*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2013. SDA – reg. č. V1305 [online, cit. 29. 6. 2013]. Dostupné z: <<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>>
- DESSAI, Suraje, Neil W. ADGER, Mike HULME, John TURNPENNY, Jonathan KÖHLER a Rachel WARREN. Defining and experiencing dangerous climate change: An editorial essay. *Climatic Change*, 2004, roč. 64, č. 1–2, s. 11–25. ISSN 0165-0009.
- DIETHELM, Pascal a Martin McKEE. Denialism: what is it and how should scientists respond? *European Journal of Public Health*, 2009, roč. 19, č. 1, s. 2–4. ISSN 1101-1262.
- DUNLAP, Riley E. a Aaron M. McCRIGHT. Climate Change Denial: Sources, Actors, and Strategies. In LEVER-TRACY, Constance (ed.). *The Routledge International Handbook of Climate Change and Society*. 1. vyd. New York: Routledge, 2010, s. 240–259. ISBN 978-0-415-54476-4.
- DUNLAP, Riley E. a Aaron M. McCRIGHT. Organized Climate Change Denial. In SCHLOSBERG, David, John S. DRYZEK a Richard B. NORGAARD (eds.). *Oxford Handbook of Climate Change and Society*. 1. vyd. Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 144–160. ISBN 978-0-19-95660-0.
- EDWARDS Bob a John McCARTHY. Resources and Social Movement Mobilization. In SNOW, David A., Sarah A. SOULE a Hanspeter KRIESI (eds.). *The Blackwell Companion to Social Movements*. 1. vyd. Oxford: Blackwell Publishing, 2004, s. 116–152. ISBN 9780631226697.
- EUROBAROMETER: *Climate Change*. Special Eurobarometer 372 / Wave EB75.4. Brussels: European Commission, 2011 [online, cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_372_en.pdf>.
- EUROBAROMETER: *Europeans' attitudes towards climate change*. Special Eurobarometer 300 / Wave 69.2. Brussels: European Commission, 2008 [online, cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_300_full_en.pdf>.
- EUROBAROMETER: *Europeans' attitudes towards climate change*. Special Eurobarometer 313 / Wave 71.1. Brussels: European Commission, 2009 [online, cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_313_en.pdf>.
- FAGAN, Adam. *Environment and Democracy in the Czech Republic. The Environmental Movement in the Transition Process*. 1. vyd. Cheltenham: Edward Elgar, 2004. ISBN 1 85898 876 4.
- FAGAN, Adam. Taking Stock of Civil-Society Development in Post-Communist Europe: Evidence from the Czech Republic. *Democratization*, 2005, roč. 12, č. 4, s. 528–547. ISSN 1351-0347.
- FISCHER, Anke, Vera PETERS, Mirjam NEEBE, Jan VÁVRA, Antoinette KRIEL, Miloslav LAPKA a Boldizsár MEGYESI. Climate Change? No, Wise Resource Use is the Issue: Social Representations of Energy, Climate Change and the Future. *Environmental Policy and Governance*, 2012, roč. 22, č. 3, s. 161–176. ISSN 1756-9338.
- FISCHER, Anke, Vera PETERS, Jan VÁVRA, Mirjam NEEBE a Boldizsár MEGYESI. Energy use, climate change and folk psychology: Does sustainability have a chance? Results from a qualitative study in five European countries. *Global Environmental Change*, 2011, roč. 21, č. 3, s. 1025–1034. ISSN 0959-3780.
- FLEMING, Aysha a Franc VANCLAY. Farmer responses to climate change and sustainable agriculture. *Agronomy for Sustainable Development*, 2010, roč. 30, č. 1, s. 11–19. ISSN 1774-0746.
- FUNTOWICZ, Silvio O. a Jerome R. RAVETZ. Science for the post-normal age. *Futures*, 1993, roč. 25, č. 7, s. 739–755. ISSN 0016-3287.
- FUNTOWICZ, Silvio O. a Jerome R. RAVETZ. The worth of a songbird: ecological economics as a post-normal science. *Ecological Economics*, 1994, č. 10, s. 197–207. ISSN 0921-8009.
- GAMSON, William A. a Gadi WOLFSFELD. Movements and Media as Interacting Systems. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1993, vol. 528, s. 114–125. ISSN 0002-7162.
- GAMSON, William A. Bystanders, public opinion, and the media. In SNOW, David A., Sarah A. SOULE a Hanspeter KRIESI (eds.). *The Blackwell companion to social movements*. 1. vyd. Oxford: Blackwell Publishing, 2004, s. 242–264. ISBN 9780631226697.

- GIDDENS, Anthony. *The Politics of Climate Change*. 1. vyd. Cambridge: Polity Press, 2009. ISBN 978-0-7456-4693-0.
- GLASER, Barney G. a Anselm L. STRAUSS. *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. 1. vyd. New York: Aldine Publishing Company, 1967. ISBN 1-884156-13-4.
- HICKS, Barbara. Setting Agendas and Shaping Activism: EU Influence on Central and Eastern European Environmental Movements. *Environmental Politics*, 2004, roč. 13, č. 1, s. 216–233. ISSN 0964-4016.
- HOBSON, Kersty a Simon NIEMEYER. „What sceptics Believe“: The effects of information and deliberation on climate change scepticism. *Public Understanding of Science*, 2012, roč. 22, č. 4, s. 396–412. ISSN 0963662511430459.
- HOFFMAN, Andrew J. Talking Past Each Other? Cultural Framing of Skeptical and Convinced Logics in the Climate Change Debate. *Organization Environment*, 2011, roč. 24, č. 1, s. 3–33. ISSN 1086026611404336.
- ISSP. *Životní prostředí – Česká republika*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2000. SDA – reg. č. 0206 [online, cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>>
- ISSP. *Životní prostředí – Česká republika*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2010. SDA – reg. č. ISSP2010 [online, cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>>
- ISSP. *Životní prostředí a postoje k lokální politice I – Česká republika*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1993. SDA – reg. č. 0002 [online, cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>>
- JACQUES Peter J. *Environmental Skepticism: Ecology, Power and Public Life*. 1. vyd. Farnham: Ashgate, 2009. ISBN 978-0-7546-7102-2.
- JACQUES, Peter J., Riley E. DUNLAP a Mark FREEMAN. The Organization of Denial: Conservative Think Tanks and Environmental Skepticism. *Environmental Politics*, 2008, roč. 17, č. 3, s. 349–385. ISSN 0964-4016.
- KLAUS, Václav. *Co je to evropeismus*. 1. vyd. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006. ISBN 80-86547-54-X.
- KLAUS, Václav. Klimatický absolutismus je nebezpečný. *Newsletter: Centrum pro ekonomiku a politiku*, 2011, č. 8, s. 6 [online, cit. 17. 8. 2012]. Dostupné z: <http://cepin.cz/docs/newsletter/08_2011_News.pdf>.
- KLAUS, Václav. *Modrá, nikoli zelená planeta. Co je ohroženo: klima, nebo svoboda?* 1. vyd. Praha: Dokořán, 2007. ISBN 978-80-7363-152-9.
- KLAUS, Václav. Nebezpečí klimatického alarmismu trvá. *Newsletter: Centrum pro ekonomiku a politiku*, 2008, č. 6, s. 4 [online, cit. 17. 8. 2012]. Dostupné z: <<http://cepin.cz/docs/newsletter/2008-06.pdf>>.
- KLAUS, Václav. O globálním oteplování v Chicagu. *Newsletter: Centrum pro ekonomiku a politiku*, 2012, č. 6, s. 1 [online, cit. 17. 8. 2012]. Dostupné z: <http://cepin.cz/docs/newsletter/News_6_2012.pdf>.
- KOCHANOVÁ, Vendula. *Globální změna klimatu optikou českých printových médií*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra mediálních studií a žurnalistiky, 2009. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/181786/fss_b/>.
- KOOPMANS, Ruud a Susan OLZAK. Discursive Opportunities and the Evolution of Right-Wing Violence in Germany. *American Journal of Sociology*, 2004, roč. 110, č. 1, s. 198–230. ISSN 0002-9602.
- KOPECKÝ, Petr a Cas MUDDE. The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe. *European Union Politics*, 2002, roč. 3, č. 3, s. 297–326. ISSN 1465-1165.

- KORÁL, Jan. *Otevřený dopis iniciativě ProAlt*. 24. 3. 2011 [online, cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <<http://nwoo.org/view.php?navezclanku=otevreny-dopis-iniciative-proalt&cislocclanku=2011030028>>.
- KREMLÍK, Vítězslav. *Climategate v Bruselu: Jak EU financuje globální alarmismus*. 17. 9. 2010 [online, cit. 18. 8. 2012]. Dostupné z: <<http://kremlik.blog.idnes.cz/c/150976/Climategate-v-Bruselu-Jak-EU-financuje-globalni-alarmismus.html>>.
- KREMLÍK, Vítězslav. *Czechglobe: Nejdražší blog na zeměkouli*. 8. 4. 2011 [online, cit. 18. 8. 2012]. Dostupné z: <<http://kremlik.blog.idnes.cz/c/185881/Czechglobe-Nejdrasi-blog-na-zemekouli.html>>.
- KREMLÍK, Vítězslav. *Evropská komise vypráví dětem o klimatu pohádky*. 16. 5. 2012 [online, cit. 18. 8. 2012]. Dostupné z: <<http://kremlik.blog.idnes.cz/c/265744/Evropska-komise-vypravi-detem-o-klimatu-pohadky.html>>.
- KREMLÍK, Vítězslav. *Recenze knihy Jana Plimera Konec poplašných zpráv o Modré planetě*. 10. 5. 2013 [online, cit. 11. 5. 2013]. Dostupné z: <<http://www.klaus.cz/clanky/3361>>.
- KREMLÍK, Vítězslav. *Stafviuky o změnách klimatu v ČR*. 18. 5. 2012 [online, cit. 18. 8. 2012]. Dostupné z: <<http://kremlik.blog.idnes.cz/c/266486/Staf-viuky-o-zmenach-klymatu-v-CR.html>>.
- LAHSEN, Myanna. Anatomy of dissent: a cultural analysis of climate skepticism. *American Behavioral Scientist*, 2013, publikováno v předstihu on-line 10. 1. 2013. s. 1–22. DOI: 10.1177/0002764212469799.
- LAPKA, Miloslav, Eva CUDLÍNOVÁ a Michal V. MAREK. Vnímání globálních klimatických změn ve společnosti. In MAREK, Michal V. (ed.). *Uhlík v ekosystémech České republiky v měnícím se klimatu*. 1. vyd. Praha: Academia, 2011, s. 211–231. ISBN 978-80-200-1876-2.
- LAPKA, Miloslav a Eva CUDLÍNOVÁ. Globální klimatické změny a prvky globálního vědomí. *Životné prostredie*, 2006, roč. 40, č. 6, s. 298–302. ISSN 0044-4863.
- LOUŽEK, Marek. Václav Klaus jako zakladatel think tanku. In Kolektiv autorů. *Václavu Klausovi. Festschrift k významnému životnímu jubileu*. 1. vyd. Praha: Fragment, 2011, s. 194–199. ISBN 978-80-253-1254-4.
- MATES, Jan a Jan RYBÁŘ. *Klaus jde do ringu s Gorem kvůli globálnímu oteplování*. 11. 9. 2007 [online, cit. 18. 8. 2012]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/klaus-jde-do-ringu-s-gorem-kvuli-globalni-mu-oteplovani-p1n-/zahranicni.aspx?c=A070910_213830_zahranicni_ost>.
- McADAM, Doug, John D. McCARTHY a Mayer N. ZALD. Introduction: Opportunities, Mobilizing Structures, and Framing Processes—Toward a Synthetic, Comparative Perspective on Social Movements. In McADAM, Doug, John D. McCARTHY a Mayer N. ZALD. (eds.). *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framing*. 1. vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s. 1–20. ISBN 0-521-48039-6.
- McCRIGHT, Aaron M. a Riley E. DUNLAP. Anti-reflexivity: The American Conservative Movement's Success in Undermining Climate Science and Policy. *Theory, Culture & Society*, 2010, roč. 27, č. 2–3, s. 100–133. ISSN 0263-2764.
- McCRIGHT, Aaron M. a Riley E. DUNLAP. Challenging global warming as a social problem: An analysis of the conservative movement's counter claims. *Social Problems*, 2000, roč. 47, č. 4, s. 499–522. ISSN 0037-7791.
- McCRIGHT, Aaron M. a Riley E. DUNLAP. The politicization of climate change and polarization in the American Public's views of global warming, 2001–2010. *The Sociological Quarterly*, 2011, č. 52, s. 155–194. ISSN 0038-0253.
- MEYER, David S. a Suzanne STAGGENBORG. Movements, Countermovements, and the Structure of Political Opportunity. *American Journal of Sociology*, 1996, roč. 101, č. 6, s. 1628–1660. ISSN 00029602.
- MOTL, Luboš. *Huge EU funds plan to corrupt Czech science and fabricate Czech alarmists*. 26. 11. 2010 [online, cit. 18. 8. 2012]. Dostupné z: <<http://motls.blogspot.cz/2010/11/huge-eu-funds-plan-to-corrupt-czech.html>>.

- NISBET, Matthew C. a Teresa MYERS. The Polls Trends: Twenty Years of Public Opinion About Global Warming. *Public Opinion Quarterly*, 2007, roč. 71, č. 3, s. 444–470. ISSN 1537-5331.
- NORGAARD, KARI, M. „People Want To Protect Themselves A Little Bit”: Emotions, Denial and Social Movement Non-Participation The Case of Global Climate Change. *Sociological Inquiry*, 2006, roč. 76, č. 3, s. 372–396. ISSN 0038-0245.
- NORGAARD, KARI, M. *Living in Denial: Climate Change, Emotions, and Everyday Life*. 1. vyd. Cambridge: MIT Press, 2011. ISBN 0-262-51585-7.
- NEW WORLD ORDER OPPOSITION. *Co je to NWO*. 17. 10. 2008. [online, cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <<http://www.nwoo.org/showpage.php?name=onwo>>.
- O’NEILL, Saffron a Maxwell BOYKOFF. Climate denier, skeptic, or contrarian? *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 2010, roč. 107, č. 39, s. 1. ISSN 1091-6490.
- PAINTER, James. *Poles Apart: The international reporting of climate scepticism*. 1. vyd. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism, 2011. ISBN 9781907384073.
- POORTINGA, Wouter, Alexa SPENCE, Lorraine WHITMARSH, Stuart CAPSTICK a Nick F. PIDGEON. Uncertain climate: An investigation into public scepticism about anthropogenic climate change. *Global Environmental Change*, 2011, roč. 21, č. 3, s. 1015–1024. ISSN 0959-3780.
- RAHMSTORF, Stefan. The climate skeptics. In *Weather catastrophes and climate change – Is there still hope for us?* 1. vyd. Munich: Münchener Rückversicherungs-Gesellschaft, 2004, s. 76–83. ISBN 3937624813.
- SCRUGGS, Lyle a Salil BENEGAL. Declining public concern about climate change: Can we blame the great recession? *Global Environmental Change*, 2012, roč. 22, č. 2, s. 505–515. ISSN 0959-3780.
- SØRENSEN, Catharina. *Euroscepticism: A Conceptual Analysis and a Longitudinal, Cross-country Examination of Public Scepticism Towards the European Union*. 1. vyd. Kopenhagen: University of Copenhagen, 2007. ISBN 8773935638.
- STEM. *Trendy 12/2009*. Praha: Středisko empirických výzkumů [online, cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <www.stem.cz/clanek/1894>.
- SHRIVER, Thomas E., Alison E. ADAMS a Sherry CABLE. Discursive Obstruction and Elite Opposition to Environmental Activism in the Czech Republic. *Social Forces*, 2013, roč. 93, č. 3, s. 873–893. ISSN 1534-7605.
- STOLL-KLEEMANN, Susanne, Tim O’RIORDAN a Carlo C. JAEGER. The psychology of denial concerning climate mitigation measures: evidence from Swiss focus groups. *Global Environmental Change*, 2001, roč. 11, č. 2, s. 107–117. ISSN 09593780.
- STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. 1. vyd. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. ISBN 808583460X.
- TAGGART, Paul a Aleks SZCZERBIAK. Contemporary Euroscepticism in the Party Systems of the EU Candidate States of Central and Eastern Europe. *European Journal of Political Research*, 2004, roč. 43, č. 1, s. 1–27. ISSN 0304-4130.
- VÁVRA, Jan. *Zrození „post-uhlíkové“ společnosti? Kulturní změna očima lokální komunity*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra teorie kultury, 2012.
- VIDOMUS, Petr. Kontrahnutí v perspektivách sociologie sociálních hnutí. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 2011, roč. 47, č. 2, s. 325–359. ISSN 0038-0288.
- WEART, Spencer. Global warming: How skepticism became denial. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 2011, roč. 67, č. 1, s. 41–50. ISSN 0096-3402.
- WEBER, Elke U. a Paul C. STERN. Public Understanding of Climate Change in the United States. *American Psychologist*, 2011, roč. 66, č. 4, s. 315–328. ISSN-0003-066X.
- WENGRAF, Tom. *Qualitative Research Interviewing: Biographic Narratives and Semi-structured Methods*. 1. vyd. London: SAGE, 2001. ISBN 0 8039 7501 5.

- WHITE, Damian F., Alan P. RUDY a Chris WILBERT. Anti-Environmentalism: Prometheans, Contrarians and Beyond. In PRETTY, Jules, Andy BALL, Ted BENTON, Julia GUIVANT, David R. LEE, David ORR, Max PFEFFER a Hugh WARD (eds.). *The SAGE handbook of environment and society*. 1. vyd. London: SAGE Publications, 2007, s. 124–142. ISBN 9781412918435.
- WHITMARSH, Lorraine. Scepticism and uncertainty about climate change: dimensions, determinants and change over time. *Global Environmental Change*, 2011, roč. 21, č. 2, s. 690–700. ISSN 0959-3780.

Autor

Petr Vidomus pracuje jako redaktor Českého rozhlasu Vltava. Vystudoval sociologii a žurnalistiku na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Nyní pokračuje v doktorském studiu sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a zabývá se problematikou sociálních hnutí, kontrahnutí a environmentální opozice (antienvironmentalismu).

Kontakt: vidomusp@seznam.cz.